

Militaire Spectator.

De MILITAIRE SPECTATOR verschijnt maandelijks, in Nos. van 3 vellen druks; zoodat de Jaargang uit 36 vellen druks (behalve de bijvoegsels, die gratis geleverd worden) bestaat, en voor f 6,25, uitgenomen de platen en kaarten, welke afzonderlijk betaald worden, aan de respectieve geabonneerden wordt afgeleverd. Aan de geabonneerden in de Nederlandsche Overzeesche Bezittingen, wordt de Jaargang, uit hoofde van de 40 pCt. rabat voor transport-, assurantie- en commissie-gelden, tegen de betaling van f 8,50 afgeleverd.

Men abonneert zich bij alle Post-Directeuren en Boekhandelaren door het geheele Koninkrijk. Alle inzendingen voor dit Militaire Tijdschrift bestemd, geschieden vrachtfrij aan de Uitgevers BROESE & COMP. te Breda, of aan den Directeur, den kapitein VAN RIJNEVELD, van de rijdende artillerie, te Breda, met het opschrift: voor den Militairen Spectator.

INLEIDING

TOT HET

ONTWERP VAN EEN REGLEMENT VAN EXERCITIËN

VOOR

DE INFANTERIE,

GESCHREVEN IN HET JAAR 1827,

DOOR

den Generaal-Majoor J. H. KESMAN. (1)

Sans doute la guerre est horrible, sans doute il faudrait la proscrire d'un bout du monde à l'autre; mais aussi long-tems qu'il sera regardé comme impossible

de faire régner sur la terre

L'impraticable paix de l'abbé de Saint-Pierre, malheur et opprobre aux nations, qui ne seront pas sans cesse occupées à développer tout ce qu'elles ont de génie, de force et de courage pour se rendre invincibles.

Joux.

Eene schoone gelegenheid zou zich hier aanbieden, om de oude en latere krijgsgeschiedenissen te doorbladeren, en een uittreksel derzelve, in een nieuw kleed gehuld, op den voor-

(1) De belangrijke geschiedkundige nasporingen omtrent de bajonet, van den heer eersten kapitein-ingenieur *Merkes*, onlangs in dit tijdschrift lezende, herinnerde ik mij op nieuw aan het ontwerp van een reglement van exercitiën voor troepen te voet, elf jaren geleden door mij vervaardigd, doch gelijk andere werken van dien aard, nimmer openbaar gemaakt, en deed mij besluiten, daar wij thans een militair tijdschrift hebben, wel niet het ontwerp zelf, maar de inleiding tot hetzelfde, aan de Redactie van welgemeld tijdschrift, ter plaatsing

grond te stellen. Schoon zou de gelegenheid wezen, om over het Romeinsche legioen of den Grieksch phalanx uit te weiden, en de bijkans onuitspreekbare benamingen van zijne onderdeelen den lezer bekend te maken, of te herinneren; niet minder gunstig zou de gelegenheid zijn, om in eenen opgesmukten stijl, *Marathon*, *Leuctra*, *Mantineia* te vermelden, en het bloedbad der *Thermopylen* eene zegepraal der Grieken te noemen. Maar zoodanige inleidingen, waarbij de onderwerpen slechts worden aangestipt, en niets wordt afgehandeld, zijn den openbaren schrijver alleenlijk dienstig, om zijne geleerdheid of zijne belesenheid uit te stallen, of om zijn boek te verzwaren, terwijl tot dus verre het wezenlijk gebrek bestaat, dat de prijs der boeken bepaald wordt, naar het aantal bladeren dat zij bevatten, en niet naar het belang van hunnen inhoud. Uit dien hoofde bepalen wij ons tot een beknopt overzicht der Nederlandsche reglementen van exercitiën voor de infanterie, welke sedert anderhalve eeuw hebben bestaan.

Volgens de getuigenis van oude Fransche schrijvers, die te meer geloofwaardig zijn daar zij te minder van eenzijdigheid kunnen verdacht gehouden worden, konden de krijgsoefeningen der Nederlanders, ten tijde van onzen prins *Maurits*, de herschepper der krijgskunde, vergeleken worden bij die der Grieken, zoo als zij door *Aelianus*, in zijn werk opgedragen aan keizer *Hadrianus*, die in het begin der tweede eeuw van onze tijdrekening leefde, beschreven zijn. Of er ten tijde van *Willem I*, *Maurits* of *Frederik Hendrik*, reglementen of orders, rakende de krijgsoefeningen zijn gedrukt geworden, is ons tot dus verre niet gebleken, doch zoo zij nimmer in druk hebben bestaan, moeten zij niettemin bij onze naburen bekend zijn geweest, wijl diezelfde schrijvers bevestigen, dat de Franschen hunne exercitiën naar het voorbeeld der Hollanders hersteld en volmaakt hebben.

De geleerde pater *Daniel*, zegt in zijne *Histoire de la mi-*

aan te bieden, als bevattende ettelijke geschiedkundige nasporingen, die welligt met eenige belangstelling kunnen gelezen worden.

lice Française, deel I, bladz. 277, der Amsterdamsche uitgave van 1724 (1): « Un auteur (*Montgeon*) qui avoit servi « sous *Charles IX et Henri III* (1560—1589) se plaint que « de son tems on ne faisoit point faire l'exercice aux soldats, « excepté au regiment des gardes. Ce fait quelque incroyable « qu'il paroisse, quoi que attesté par un témoin oculaire et « homme du métier, me semble être en quelque façon con- « firmé par *M. de Mongommeri, de Carbozon* (2) qui vivait « dans le même tems, car ce gentilhomme dans son *Traité « de la Milice Française*, parlant de l'exercice particulier des « soldats Grecs écrit par *Elien*, le compare avec celui qui se « faisoit alors en Hollande sous le comte *Maurice*, et non « point avec celui qui se faisoit en France, ce qui est au « moins une marque qu'il ne s'y faisoit pas si fréquemment « et avec tant de justesse, et que nous l'avons retabli et per- « fectionné sur le modèle des Hollandais, ou en effet l'Art Mi- « litaire étoit alors très-cultivé. » Ook is het eene geschied- kundige daadzaak, dat de Nederlanden de krijgsschool van Europa waren, op welke de bloem des Franschen en Duitschen adels hare leerjaren kwam houden. *Turenne* leerde de kunst des oorlogs onder zijn oom, onzen prins *Maurits*, en de wijsgeer *Descartes*, officier in Nederlandsche dienst zijnde, schreef te Breda, waar hij in garnizoen was, het eerste dier werken, uit hoofde van welke, honderd jaren na zijnen dood, *Lodewyk XVI* hem eene eerzuil deed stichten.

Het oudste reglement van exercitiën, aan ons tot dus verre bekend, is het eerste dat gevonden wordt in het oude *Recueil Militair*, namelijk dat van den 6den September 1688, uitgevaardigd door *Willem III*, op het tijdstip dat de voorbereidselen tot den overtocht naar Engeland werden gemaakt. De titel van dit reglement is: *Geredresseerde orde op het manuaal of exercitie van een musquetier, grenadier en piekenier, mitsgaders op het doen der evolutiën, volgens de woorden van commando en de bygevoegde explicatiën, als meede het reglement tot het formeeren der bataillons, het observeren van de sceremoniën en eenige andere ordres.*

Uit dezen titel blijkt: *vooreerst*, dat oudtijds door *exercitie* alleen verstaan werd het manuaal of de behandeling van het geweer of de handgrepen met hetzelfde. Tegenwoordig verstaat men door *exercitiën*, wel en te regt, zoowel krijgsbe-

wegingen of *evolutiën* en *manoeuvres*, als de behandeling der wapenen, hoezeer ons bestaande reglement van exercitiën, nog getiteld is: *Reglement op de exercitiën en manoeuvres*, waaruit men zou moeten opmaken, dat exercitiën en manoeuvres twee verschillende zaken zijn, hetwelk thans zoo niet meer wordt begrepen, vermits exercitiën oefeningen zijn.

Ten onregte wordt veelal gemeend, dat ons zeggen, behandeling van het geweer, eene vertaling zou zijn van het Fransche *maniement des armes*. Reeds in onze oudste reglementen wordt gewaagd, zoowel van de behandeling van het geweer, als van het manuaal, hetgeen hetzelfde beteekent, zoodat, vermits de Franschen hunne exercitiën naar het Hollandsche model hebben hersteld en volmaakt, het geen twijfel lijdt, of *maniement des armes* is in tegendeel eene vertaling van onze behandeling van het geweer, of manuaal.

Het zal hier ook eene geschikte plaats zijn, om aan te merken, dat wij nimmer genoeg hebben kunnen nemen met de benamingen van soldaten-school, pelotons-school en bataillons-school. Het zijn vertalingen uit het Fransch, van *école du soldat, école de pelotons, école de bataillons*; maar wij beweren dat het Fransche woord *école* hier genomen wordt in de acceptie van *instruction, enseignement, apprentissage*.

Uit den voorschreven titel van het reglement van 1688, blijkt verder, dat de troepen te voet toenmaals zamengesteld waren uit musquetiers, grenadiers en piekeniers, welke laatste te voren zijn genaamd geweest, spiessen. In het jaar 1599 bestond eene *compagnie voetvolck van 153 hoofden*, uit 15 officieren, doch door officieren moet niet verstaan worden hetgeen men thans daardoor verstaat; deze dertien officieren waren: 1 *capitayn*, 1 *lieutenant*, 1 *vendrigh*, 2 *sergeanten*, 3 *corporaels*, 2 *trommels*, 1 *schryver*, 1 *chirurgyn*, 1 *provoost*; wijders bestond eene zoodanige compagnie uit 43 spiessen, 50 musquetiers, 44 *harquebousiers* en 5 *pagien*, zoodat te dier tijd omtrent een derde der manschappen spiessen of pieken, en twee derde vuurwapenen droegen.

(*Placaat op het stuk van de monteringen, van den 4 February 1599.*) In het jaar 1666, bestond eene *compagnie van 113 soldaten te voet*, uit 15 officieren, zijnde nog dezelfde als in het jaar 1599, voorts uit 56 spiessen, 65 musquetiers en 5 jongens: zoodat de evenredigheid tusschen de pieken en de vuurwapenen nog dezelfde was, doch de *harquebousiers* bestonden niet meer, en van de grenadiers, welke met snaphanen gewapend waren, wordt nog geen gewag gemaakt; zij moeten echter, twee jaren later, blijkens het reglement van 1688, bestaan hebben, doch hun getal schijnt niet aanmerkelijk te zijn geweest, blijkens de volgende order:

« SYNE MAJESTEYT ordonneert hiermeede den veldtmar- « schalck, Prinse van Nassau-Saarbruck, de noodige voorsieninge

(1) De oorspronkelijke uitgave is de Parijsche van het jaar 1721.

(2) Wiens vader het ongeluk had, *Hendrik II*, koning van Frankrijk, op een tournooi, in het jaar 1559, een oog uit te steken, waaraan die vorst overleed.

« te doen, dat voortaan by eyder compagnie te voet, in dienst
« van den Staat der Vereenighde Nederlanden, in plaats van
« ses, tien grenadiers werden gehouden. (1) Gedaan op Hamp-
« toncourt, den 17 Mey 1701.»

Was geteekent,
W I L L I A M R.

Onder stondt:
Ter ordonnantie van Syne Majesteyt,
Gecontrasigneert,
D'ALLONNE.

Het is daarom niettemin zeer mogelijk dat reeds in het jaar 1666 een gedeelte der infanterie met snaphanen gewapend was, want hoezeer de musketten afgeschapt en algemeen door snaphanen zijn vervangen geworden, hebben niettemin de snaphaan-dragers voortdurend den naam van musquetiers blijven dragen, tot dat in de laatste jaren der vorige eeuw, door een gevolg der meerdere franschwording van onze landmagt, de benaming van fusilier is ingevoerd geworden.

Volgens *Moritz Meijer*, aangehaald door den eersten kapitein-ingenieur *Merkes*, in zijne geschiedkundige nasporingen omtrent de bajonet, voorkomende in dit tijdschrift, Deel VI, bladz. 86, zouden de Engelschen in 1686, het eerst de sloten met lonten, door sloten met vuursteen, bij drie regimenten vervangen hebben. Bij ons waren in het jaar 1688, blijkens het reglement van den 6den September van dat jaar, reeds de grenadiers bij alle de regimenten met snaphanen gewapend, en het lijdt geen twijfel, of zulks heeft reeds ten minste een paar jaren vroeger plaats gehad; want in het gemelde reglement komt het als eene bekende zaak voor, dat de grenadiers snaphanen droegen, en indien daarin wezenlijk belang mogt gesteld worden, zou het tijdstip waarop de snaphanen bij ons leger zijn ingevoerd, ongetwijfeld ontwaard kunnen worden uit de archiven, het zij de Stadhouderlijke, of die van den Raad van State en van de Provinciale Staten, gelijk ook uit de jaarlijksche verantwoordingen der commiesen van 's lands magazijnen.

De afschaffing der musketten heeft, zoo niet algeheel althans grootendeels, bij ons leger op het einde der zeventiende eeuw plaats gehad, blijkens alweder de volgende order:

« SYNE MAJESTEYT ordonneert hiermeede den Veldtmar-
« schalek, Prince van Nassau-Saarbruck, de noodige voorsicninge
« te doen, dat by eyder compagnie te voet, van den Staat der
« Vereenighde Nederlanden, snaphanen gebruykende, sal wer-
« den gehouden een musquet, ten eynde het Manuaal van dien

(1) Afzonderlijke kompagniën grenadiers zijn later zamengesteld. Te zien de beantwoording der vraag, *Wat is van de oude armee geworden?* Deel VI., bladz. I van dit Tijdschrift.

« bij de soldaten niet moge werde vergeten. Gedaan op
« Hamptoncourt, den 17 Mey 1701.»

Was geteekent,
W I L L I A M R.

Onder stondt:
Ter ordonnantie van Syne Majesteyt,
Gecontrasigneert,
D'ALLONNE.

Volgens de inleiding, bladz. 4 van het *onderrigt wegens het schiet- en zydgeweer*, naar het Fransch gevolgd door onzen verdienstelijken militairen schrijver, den generaal-majoor *Geisweit van der Netten*, zouden het de Franschen zijn die het eerst in 1705 de musketten hebben afgeschapt, en daarin door geheel Europa zijn gevolgd geworden, doch de vorenstaande order van *Willem III*, stadhouder der Nederlanden en koning van Engeland, bewijst, dat die afschaffing niet *na*, maar *vóór* het jaar 1705, bij ons is geschied, en dat wij derhalve geenszins in dat opzigt de Franschen hebben nagevolgd, maar dat ongetwijfeld het tegendeel heeft plaats gehad.

Behalve het manuaal of exercitien van een musquetier, grenadier en piekenier, schrijft het reglement van den 6den September 1688 eenige zoogenaamde evolutiën voor, doch alvorens deze te vermelden, zal het dienstig zijn aan te merken, dat het voetvolk op zes gelederen stond, en de gelederen vier passen van elkander, zoodat het zesde gelid twintig passen van het eerste verwijderd was; de manschappen stonden eene gewone schrede, of de lengte van eenen uitgestreken arm, van elkander, hunne voeten waren eene gewone schrede van elkander, de hielen op eene linie geplaatst en de teenen buitenwaarts gekeerd; om te vuren, sloten zij echter op een halven pas van elkander, zoodanig dat zij, de hand in de zijde houdende, elkander met den elleboog konden raken. Hetgeen thans rotten genaamd wordt, noemde men toenmaals rijen, waarvan komt het oude zeggen, in rijen en gelederen, hetwelk alzoo geenszins was tweemaal hetzelfde zeggen, zoo als men ten onrechte thans veelal vermeent. De zoogenaamde evolutiën bestonden alleen in de wendingen, het verdubbelen der rijen, het contramarcheren der rijen, het contramarcheren der gelederen, het sluiten der rijen, het sluiten der gelederen op een pas afstands, het weder openen der gelederen op vier passen afstands en het zwenken.

Om een denkbeeld te geven van de wijze waarop die bewegingen nu 130 jaren geleden verrigt werden, zou het reglement van 1688 moeten afgeschreven worden; waardoor ons werk eene aanmerkelijke uitbreiding zou bekomen, zonder dat wij ons van de nuttigheid van dien zouden kunnen overtuigen, en zulks te minder, daar de beschrijving van hetgeen verrigt moest worden gedeeltelijk in het gemelde regle-

ment onvolledig en alzoo niet meer verstaanbaar is, terwijl daarbij, zonder dat het in het reglement stond, gevoegd moest worden hetgene toenmaals bekend was, en het thans niet meer is. Wij zullen niettemin op het een en ander onderwerp, nader terug komen, wanneer de gelegenheid zich daartoe zal opdoen.

Uit den aangehaalden zakelijken inhoud van het meergemeld reglement van 1688 blijkt, dat onze exercitiën onder *Willem III*, nog zoowel vergeleken konden worden met degene welke door *Aelianus*, in zijn hiervoren aangehaald werk, zijn beschreven, als *Montgomeri de Carboson* zulks gedaan heeft ten aanzien dergene, welke onder *Maurits* verrigt werden. De voorschriften omtrent de krijgswegingen waren derhalve 88 jaren na de luisterrijke overwinning bij *Nieuwpoort*, nog bijkans dezelfde, en hun geringe omvang schijnt al dadelijk tot bewijs te kunnen strekken, dat eene menigte kunstige manoeuvres op de exercitie-velden te doen verrigten, geen invloed op het lot der staten heeft, en zoo min het heil van den eenen, als het verderf van den anderen kan te weeg brengen. Bijkans al wat het krijgswezen betreft, is in Frankrijk door *Napoleon* herschapen geworden; het reglement van exercitiën der infanterie, heeft hij echter onveranderd gelaten; maar is dat een bewijs der voortreffelijkheid of van de weinige aangelegenheid van hetzelfde? Wij gelooven het laatste; de groote veldheer wist zonder twijfel dat meer dan een derde van dat reglement, onuitvoerlijk in den oorlog en derhalve nutteloos is, maar dat nutteloze in den oorlog kon in tijd van vrede, of verwijderd van den vijand (want vrede kende men in zijnen tijd niet) in de vervelende garnizoenen, in de afgelegene kantonementen en in de oefenkampen van eenig nut wezen, te weten om den soldaat tijdskorting te verschaffen, te meer daar toenmaals geene leerscholen voor hen bestonden, en gymnastische oefeningen geene plaats hadden. De dagelijksche exercitiën waren zelfs daartoe niet altoos voldoende. De generaal *Marmont* deed in de legerplaats bij *Zeyst* een verbazenden hoop zand opwerpen, kwanswijs als een gedenkteken ter eere van zijnen keizer, maar inderdaad om den soldaat tijdskorting te verschaffen, en zijnen afkeer van het alle dagen en alle dagen op dezelfde wijze exerceren, afleiding te geven, hem voor verveling te behoeden en de daaruit ontstaande zedelijke nadeelen af te weren. Zeer zeker behoort de infanterie grondig in alle mogelijke krijgswegingen ervaren te wezen en, kan het zijn, daarin aanhoudend geoefend te worden; zij behoort in den volsten zin te zijn, hetgeen in het Fransch *manoeuvrière* wordt genoemd; maar alle die bewegingen behoeven niet in het reglement van exercitiën omschreven te zijn; het gezond oordeel en de toevalligheden van het terrein schrijven ze voor; ook behooren die bewegingen niet met gespannen spieren, met uitgestrekte beenen, stijve knieën en naar den grond gebogene

punten der voeten, verrigt te worden, zoo gaat men niet op het slagveld, men behoort het derhalve ook niet op het oefenveld te doen; al datgene wat de Duitschers teregt *pedant-mäsisch* noemen, onluisterd den krijgsman.

De beoefening van eene menigte bepaalde evolutiën, en van geene anderen dan het reglement in zich bevat, kan voor na-deelig gehouden worden. Het is even zoo onnoodig, zoo niet onmogelijk, alle de bijzondere gevallen en omstandigheden, vooruit te zien, waarin eene brigade, een regiment of een enkel bataillon zich kan bevinden, als de bewegingen voor te schrijven, die ten gevolge van die gevallen of omstandigheden verrigt moeten worden; wanneer echter de officieren, zoowel als de soldaten, met geene andere evolutiën bekend zijn, dan degene die het reglement voorschrijft en nooit anderen verrigt of gezien hebben, wanen zij ligtelijk dat geene anderen kunnen te pas komen of uitgevoerd mogen worden; en wanneer zij slechts in tegenwoordigheid van den vijand, van hunne dwaling onderrigt worden, en bewegingen moeten verrigten, waarvan zij te voren nimmer iets gehoord noch gezien hadden, raken zij ligtelijk verbijsterd, en uit verbijstering volgt wanorde, en de wanorde grenst aan de nederlaag. Dat hier geene overdrijving plaats heeft, zouden wij door voorvallen bij ons eigen leger, in de twee eerste veldtogten van den Franschen omwentelings oorlog, kunnen bewijzen.

Dertien jaren na het vaststellen van het Reglement van 1688, verscheen eene nieuwe *ordre en woorden van kommando, op de behandelingen van den snaphaan, gearresteerd by Syne Majesteyt, den 25 April 1701*. Wij ontwaren geen onderscheid tusschen de handgrepen met den snaphaan, zoo als zij bij deze nieuwe ordre, en zoo als zij bij het reglement van 1688 zijn voorgeschreven, doch van het werpen van grenaten wordt niet gewaagd. Het grenadiers-manuaal, zoo als hetzelfde bij het reglement van 1688 is bepaald, bestond uit het volgende, men begon met te vuren, na het vuren hing men den snaphaan met de kordon over de schouder, men nam de lont uit de lontenbus, blies ze af, nam eene grenaat uit de tasch, opende de grenaat, stak ze aan en wierp dezelve; na het werpen der grenaat, nam men den snaphaan weder in de hand, herlade dezelve en deed daarmede verdere handgrepen. Op die wijze werd ook tot in het jaar 1795 toe, bij de voorjaars-exercitiën, het grenadiers-manuaal voortdurend aan de grenadiers onderwezen, doch zonder van grenaten en lonten voorzien te zijn.

De volgende geschiedkundige aanmerkingen, achten wij hier niet ongepast. Reeds in 1688 hadden de grenadiers die met snaphanen, of geweren met steensloten gewapend waren, lontenbussen op hunne bandeliers; van deze lontenbussen, die slechts na de staatsomwenteling van 1795 zijn afgeschaff ge-

worden, zullen wij geene beschrijving trachten te geven; zij die ze nimmer gezien hebben, zullen dezelve door de bezigtiging van oude schilderijen of teekeningen, waarop grenadiers afgebeeld zijn, het beste kunnen leeren kennen. Deze bussen dienden tot berging der lont om de grenaat aan te steken, terwijl de muskettiers, wier musketten met lonten werden aangestoken, nimmer lonten-bussen hebben gehad, en ook op hunne bandeliers niet konden hebben, vermits zij daaraan een aantal met kruid gevulde koperen kruidmaten hadden hangen; de muskettiers droegen de lont steeds tusschen de vingers van de linker hand, waarom zij ook nooit aangestoken werd dan wanneer gevuld moest worden; doch op welke wijze het aansteken der lonten geschiedde is ons niet gebleken, waarschijnlijk waren eenige manschappen, of de onder-officieren, daartoe van tontelbussen, benevens vuursteen en stalen vuurslagen voorzien. Eene tweede aanmerking bestaat daarin, dat de grenadiers die snaphanen droegen, doch ook alleen de grenadiers, reeds in 1688 patronen hadden, doch deze patronen werden geheel in den loop uitgeschud, terwijl uit den kruidhoorn het noodige kruid op de pan werd gedaan, hetwelk alzoo eene navolging was van het laden der musketten, op welke het noodige kruid op de pan, uit den kruidhoorn wordt gedaan, terwijl het kruid in den loop, uit eene der kruidmaten, die aan den bandelier hing, gedaan werd. Het bezigen van een gedeelte der patroon, om kruid op de pan te doen, is gewis een gebrek, wanneer men met naauwkeurigheid wil schieten, waarom ook nog hedendaags nimmer op de jagt van patronen gebruik wordt gemaakt; ook de heeren kapitein *van Mulken* en de 1° luitenant *Le Clercq*, van de Koninklijke Militaire Akademie, hebben bij hunne belangrijke proeven, ter bepaling van de hoogte van aanleg, met het infanterie-geweer in 1857 genomen, afzonderlijk kruid op de pan gedaan, en de geheele patroon, die in evenredigheid van dien was gevuld, in den loop uitgeschud. (Zie Deel VI, bladz. 106 van dit Tijdschrift.) Doch bij het laden en schieten in eenen veldslag, zouden wij zulks voor eene overdrevene naauwkeurigheid houden; bij eene belegering daarentegen, het zij als aanvallers in de approches, het zij als verdedigers in de buitenwerken of den bedekten weg, waar men met aardzakken tegen het vijandelijk geweervuur gedekt, lang aandachtig kan mikken, zouden wij eene zoodanige naauwkeurigheid niet ondoelmatig achten; doch daarentegen kan ook weder aangemerkt worden, dat men in zoodanig geval, achter de borstwering, zonder overhaasting kan laden, en derhalve minder gevaar loopt, van kruid op de pan te verstorten. Volgens de reeds aangehaalde geschiedkundige nasporingen van den heer eersten kapitein-ingenieur *Merkes*, schijnen de Hollanders gelijktijdig met de Engelschen, in 1660, bij eenige korp-

sen het eerst van patronen gebruik gemaakt te hebben, hetgene zeer mogelijk is, doordien in het reglement van 1688, van patronen, als van reeds wel bekende voorwerpen gewaagd wordt, doch dat zulks gelijktijdig bij de Hollanders en Engelschen zou hebben plaats gehad schijnt ons weinig waarschijnlijk te wezen; gelijktijdige verbeteringen betreffende het krijgswezen, hebben bij die twee natiën slechts 28 jaren later plaats gehad, nadat *Willem Hendrik*, Prince van Orange en Nassau, in het jaar 1672, stadhouder van vijf gewesten der Vereenigde Nederlanden, en in het jaar 1688, tevens koning van Engeland was geworden. Wij herhalen overigens, dat het tijdstip waarop het gebruik van patronen bij onze landmagt is ingevoerd geworden, ongetwijfeld, zoowel als het tijdstip waarop de snaphanen zijn in gebruik geraakt, uit 's lands archiven of uit de verantwoordingen der commiesen van de magazijnen, zal kunnen ontwaard worden, want tot het maken van patronen heeft men papier moeten koopen, betalen, uitdeelen en verantwoorden, waartoe een bevel of eene magtiging der eene of andere overheid is noodig geweest: wij zeggen van de eene of andere overheid, want tijdens onzen ellendigen regeringsvorm in de twee vorige eeuwen, bestonden zoo vele overheden, dat de militair dikwijls niet wist, wien hij gehoorzamen moest. Voor de uitdeeling van kruid, had men toenmaals ook geene *munitie-livrets*; wanneer een soldaat in de garnizoenen kon bewijzen, dat hij zijn kruid had moeten verschieten, begaf hij zich bij den commies van 's lands magazijn, om *zinen bandelier te laten vullen*, waardoor verstaan werd, de kruidmaten die hij aan zijnen bandelier had hangen, te laten vullen. (*Order van den Raad van State van den 15 Mei 1637.*) Eene derde geschiedkundige aanmerking die wij nog te maken hebben, is, dat volgens het reglement van 1688, de grenadiers bajonetten op hunne snaphanen hadden, doch dat het nog bajonetten waren die in den loop werden bevestigd, zoodat zij, om te vuren, afgenomen moesten worden. Ons tegenwoordig kommando, *bajonet = op*, luidde toenmaals: *steekt uw bajonet in de loop*, waarbij nog verdient opgemerkt te worden, dat, zoodra de bajonet zich op den snaphaan bevond, het geheele geweer den naam van bajonet verkreeg; men kommandeerde alsdan: *Presenteert uw bajonet; Velt uw bajonet op de halve man; Swenckt de bajonet aan de lincker zyde*. Zoodra daarentegen de bajonet was afgenomen, bekwam het geweer weder den naam van snaphaan, en men kommandeerde: *Presenteerd uw snaphaan, Snaphaan op schouder*, enz.

Gedurende de stadhouderlooze jaren, die na het overlijden van *Willem III* plaats hadden, zijn geene nieuwe verordeningen aangaande de krijgsoefeningen van het voetvolk uitgevaardigd. Wel werd bij resolutien van den Raad van State, als van den

27sten Junij 1714 en meer andere, het doen van exercitiën en het nakomen der bestaande reglementen aanbevolen, doch veranderingen of verbeteringen worden daarin niet gemaakt, althans men vindt daarvan geen blijk in het oude *Recueil Militair*, en in het *groot Militair Woordenboek* van den kolonel *Dibbetz*, hetwelk in het jaar 1740 is gedrukt, wordt daarvan ook geen gewag gemaakt; doch slechts twee jaren nadat *Willem IV* het stadhouderschap over alle de gewesten had aanvaard, verscheen een nieuw reglement op de behandeling van den snaphaan. Drie-en-twintig jaren bleef dat reglement, zijnde van den 12den Mei 1749, in werking, waarna hetzelfde, in den aanvang der meerderjarigheid van *Willem V*, vervangen werd door het allezins volledige en wel-uitgewerkt reglement van den 4den Februarij 1771, hetwelk twintig jaren onveranderd bleef.

De elementaire taktiek had in dat tijdvak aanmerkelijke veranderingen gemaakt. *Frederik II* had dit vak der krijgskunde tot die uitgebreidheid gebragt, welke *Mirabeau* door zijne *Histoire de la monarchie Prussienne* heeft wereldkundig gemaakt. In Frankrijk had *Guibert* zijn *Essai général de tactique* geschreven, gelijk ook het reglement op de exercitiën en manoeuvres, hetwelk nog bestaat. Bij ons stond men ook niet stil, terwijl in den aanvang van het jaar 1791, een bijvoegsel op het bestaande reglement van exercitiën verscheen, door welk bijvoegsel, of *veranderingen, gemaakt in het reglement van exercitiën*, niet alleen een aantal verouderde gebruiken werden uitgeschoten, maar ook de wiskunde op de krijgswetenschap werd toegepast. In het najaar van 1795, terwijl het leger deszelfs winterkwartieren had betrokken, werd de voortreffelijke marsch-orde op lange togten, in *verdubbelde rotten*, alsmede het doen van eenige handgrepen met het geweer op het kommando, zonder vleugelman, ingevoerd.

De staatsomwenteling van 1795 was van minder invloed op het krijgswesen, dan men reden zou hebben om te vermoeden. Gedurende het jaar 1795 werden de krijgsoefeningen nog verrigt volgens het reglement van 1771, en de veranderingen van 1791; slechts in den loop van het jaar 1796, verscheen een nieuw reglement van exercitiën voor de infanterie, door den luitenant-kolonel *Herbich* vervaardigd. Dat reglement, hetwelk geene de minste gelijkenis met het Fransche reglement had, was gewis niet zonder verdiensten, doch droeg welligt de kenmerken der toenmalige onrustige tijden, waarin de zaken met overhaasting worden behandeld. Het werd derhalve weldra voor verbetering vatbaar gehouden. *Herbich* was inmiddels op het slagveld begraven, weshalve een officier van de infanterie, die aan het Departement van Oorlog was geadsumeerd, in 1802 opgedragen werd een bijvoegsel op het reglement van exercitiën te vervaardigen.

Het leed niet lang of andere veranderingen moesten plaats hebben. De Fransche generaal die in de jaren 1804 en 1805 het opperbevel in het kamp bij Zeijst voerde, verlangde dat de Hollandsche infanterie het Fransche reglement van exercitiën zou volgen en dat derhalve dat reglement in onze taal zou worden overgezet. Zoolang het twaalfledig staatsbewind bestond, bleven alle voorstellen daaromtrent zonder gevolg; doch toen het zoo even gemelde Bewind door eenen Raadpensionaris was vervangen, die zich persoonlijk, zonder zich op meerderheid van stemmen te kunnen gronden, daartegen had moeten verzetten, werd in zooverre aan het opgemelde verlangen voldaan; als blijken kan uit het staatsbesluit van den 25sten September 1805, n°. 5, waarbij nogtans met opzet, het vertalen van het fransch reglement niet wordt bevolen, hetwelk ook niet alleen daarom, maar ook uit hoofde van andere redenen, niet is geschied.

De officier die bij het gemeld besluit met dat werk werd belast, bekwam echter de order, om niettemin te zorgen, dat Franschen onder Hollandsch kommando, en Hollanders onder Fransch kommando, dezelfde evolutiën zouden kunnen verrigten, waardoor het van zelf spreekt, dat hij genoodzaakt was, het Fransche reglement tot grondslag te nemen. Daar van daan, dat tien jaren later, zoo als uit het archief van het Departement van Oorlog zou kunnen blijken, beweerd is, dat het reglement van exercitiën van 1805, een vertaald uittreksel van het Fransch reglement is, hetwelk nogtans eene vergissing is geweest.

Weinige maanden nadat *Lodewyk Bonaparte* koning van Holland was geworden, werd het letterlijk vertalen van het Fransch reglement van exercitiën bevolen, welke vertaling dan ook zoo letterlijk werd gemaakt, dat zij in zekere opzichten onuitvoerlijk was.

Het reglement van exercitiën voor de infanterie, dat, in voldoening aan het staatsbesluit van den 25sten September 1805, is vervaardigd geworden, is het laatste dat omtrent dat onderwerp, oorspronkelijk in het Nederduitsch is geschreven, en dat ook in 1814 weder in werking is gesteld, doch het volgende jaar weder vervangen is geworden door de vertaling van 1806, met eenige daarin gemaakte veranderingen. Onzen tijdgenooten zullen de redenen welligt bekend zijn, die ons bewogen hebben, dit onderwerp eenigzins uitvoerig te behandelen.

ONTWIKKELING EN BETOOG VAN HET ONTWERP.

Het ontwerp behelst een reglement van krijgswetenschappen, maar geene voorschriften omtrent het onderwijzen derzelven, daar wij, onder verbetering, van oordeel zijn, dat zulks twee verschillende zaken zijn, welke derhalve niet vermengd moeten worden, en dat, zal een reglement duurzaam wezen, hetzelfde geene bijzonderheden moet bevatten, die naar gelang

van tijden en omstandigheden gewijzigd moeten worden. (1)

Twee bijzondere voorschriften worden naar ons inzien vereischt, te weten:

Eene handleiding tot het onderwijzen van rekruten, en een Voorschrift aangaande de krijgsoefeningen.

Deze stukken hebben wij echter niet vervaardigd, daar zij slechts het gevolg kunnen zijn van een nieuw reglement, en om dezelve te vervaardigen, in de veronderstelling dat zulk een reglement reeds bestaat, daartoe valt het werk in te vele bijzonderheden, en is over het algemeen te smakeloos, om ongeroepen vervaardigd te worden. De handleiding tot het onderwijzen van rekruten, behoorde een boekje in klein formaat te wezen, inzonderheid bestemd voor de onder-officieren en korporaals, en niets meer te bevatten, dan zij noodig hebben te weten, om een rekrut te onderwijzen en trapsgewijze de vereischte bekwaamheid te doen verkrijgen. De ergerlijke gewoonte om hunne leerlingen met de handen aan te tasten, om het hoofd of eenig ander lichaamsdeel zoodanig te plaatsen, als zij vermeenen te behooren, en het schoppen tegen hunne voeten, om dezelve te verplaatsen, in stede van zich tot het mondeling onderrigt, gepaard met voorbeeld, te bepalen, vermeent men, dat inzonderheid bij die handleiding moest worden ontzegd. (2)

Het voorschrift aangaande de krijgsoefeningen, inzonderheid bestemd voor de generaals en hoofd-officieren, zou in de eerste plaats kunnen bevatten:

1°. De noodige bepalingen omtrent het onderwijzen van rekruten, als: door wie, onder wiens toezigt zij onderwezen moeten worden, wie bevoegd is om hen bekwaam te achten, enz.

2°. Bepalingen aangaande den tijd, de menigvuldigheid en den aard der oefeningen in de garnizoenen of instructie-kam-

(1) Het reglement van administratie is weldra twintig jaren in werking, zonder dat hetzelfde eenigzins noemenswaardige verandering heeft behoeven te ondergaan, van welken langen duur, sedert een aantal jaren, geen voorbeeld bestond. De reden daarvan zal wel waarschijnlijk zijn dat hetzelfde in dier voege is ingerigt, dat, welke veranderingen ook mogen plaats hebben, het zij in de samenstelling van het leger, het zij in deszelfs kleeding, uitrusting of anderszins, het reglement daardoor niet wordt gekrenkt, en dat al wat betrekking heeft op datgene, dat aan gestadige veranderingen onderhevig is, alle jaren op nieuw wordt bepaald.

(2) Bij het Pruisische *Exercir-Reglement*, hetwelk ons na het schrijven van dit ontwerp is bekend geworden, is zulks ook stellig verboden.

pen, het doen van togten of wandelingen in het ongunstige jaargetijde, enz.

De oefeningen konden tweederlei wezen; de eene zou men kunnen noemen *repetitie* en de andere *exercitie*. Bij de *repetitie*, die een paar maal in het jaar zou dienen plaats te hebben, behoorde al wat het reglement voorschrijft, en in de volgorde die hetzelfde aanwijst, letterlijk uitgevoerd te worden, zonder iets over te slaan of bij te voegen. Bij *exercitie* zou de kommandant van eene afdeeling, van een regiment of bataillon, slechts in zoo verre aan het reglement verbonden wezen, als de gronden betreft waarop de bewegingen uitgevoerd moeten worden.

Onze exercitiën zijn over het algemeen weinig overeenkomstig met het ernstige, en daardoor vervelend en van minder nut dan zij kunnen zijn. De exercitie-plaats is soms drie of vier, zelfs tot vijf mijlen (Nederlandsche mijlen van duizend ellen) van de kazerne verwijderd; men marcheert derwaarts, zoowel in orde als in desorde, en op de plaats gekomen zijnde, wordt gerust; na een vierde of een half uur rustens, wordt een roffel geslagen, en nu beginnen de oefeningen als naar gewoonte en altoos op dezelfde wijze; na het einde der exercitiën begeeft men zich, doorgaans in minder goede orde dan men gekomen is, weder naar het kwartier en zoo wordt elke dag op nieuw gehandeld. Maar reeds de straten der stad, indien zij niet te volkrijk is, en inzonderheid de wegen buiten dezelve, zijn geschikt, om zich in de meeste bewegingen te oefenen, die bij den marsch uit de flank en in kolonne te pas komen. Men houdt het over het algemeen voor onmogelijk, goed te *exerceren*, zoo men geene effene vlakte heeft, hetwelk toch, voor het minst genomen eene dwaling is; in tegendeel behoorde men, wanneer de gelegenheid zich daartoe aanbiedt, zandgronden en beploegde landerijen tot exercitie- (niet tot *repetitie*-) plaatsen te bezigen, waarop het, nu reeds in het voorbij gaan aangemerkt, dadelijk zou blijken, dat het eene vergissing is te vergen, dat de soldaat altoos op de tijdmaat (in het Fransch *au pas cadencé*) zal marcheren, terwijl zulks op de slagvelden onmogelijk is. Zoodra mogelijk, na het verlaten van de kazernen, behoorden de exercitiën te beginnen, zoodat men zich manoeuvreerende naar de exercitie-plaats begaf. Niet alleen de bewegingen, in verband met den marsch uit de flank en in kolonne, kunnen steeds op de openbare wegen beoefend worden, maar ook kunnen open vakken, breede wegen of andere toevalligheden van het terrein de noodige ruimte opleveren, om een korps eene positie, door middel van dezen of genen opmarsch te doen nemen, te doen vuren, en dan verder voort te trekken. Wanneer de exercitie-plaats zoover verwijderd is dat er gerust moet worden alvorens op dezelve werkzaam te wezen, zou het dienstig zijn, dat het rusten steeds

geschiedde op eenigen afstand van dezelve, ten einde manoeuvrerende op de vlakke te komen, dan op deze, dan op gene wijze, maar veelal in geslotene kolonne, gedekt door gene keten flankeurs, om zich voorts tot het nemen van eene positie te deploijeren, daarna, het zij in front voorwaarts rukken, het zij van front veranderen, het zij eene opene kolonne te vormen, om eene andere positie te gaan nemen, het zij eene geslotene kolonne te vormen, eene bajonet-attaque te doen, de kolonne halt doen houden, eenige schoten met het gelid-vuur te doen, weder voorwaarts rukken, halt maken, het geslotene karree vormen, het gewone vuur doen verrigten, terug trekken, halt houden en wederom vuren, en zoo bij afwisseling gaande en staande, met het gesloten karree de exercitie-plaats verlaten, om op eenigen afstand, eene positie te gaan nemen en uit te rusten, terwijl wijders de terugtocht naar het kwartier, in de meest mogelijke orde, en zelfs nog manoeuvrerende, zou plaats hebben. Wij meenen dat in dier voege, de exercitiën minder vervelend en meer leerzaam zouden zijn.

In de derde plaats behoorde, naar ons inzien, het voorschrift aangaande de krijgsoefeningen ook orders te bevatten, aangaande het schieten naar de schijf. Om eene kunst of wetenschap te onderwijzen, worden meesters of leeraren vereischt, en deze ontbreken in de kunst van schieten. Zoolang de officieren en onder-officieren, of althans een gedeelte derzelve, geene bekwame schieters zijn, ontbreekt het aan onderwijzers der soldaten in dat vak, en welligt zou het derhalve doelmatig zijn, dat in ieder garnizoen of kantonement een officiers-doel en een onder-officiers-doel (of *doelen*, omdat een enkel doel voor een aantal personen niet voldoende is) wierdt daargesteld, ten einde zich in het schieten te oefenen, en de liefhebberij daartoe bij het leger aan te sporen.

Er is dezer dagen in de militaire schriften veel geredetwist, wat of beter zij, den soldaat bij zijne indiensttreding eens vooral grondig in het schieten te onderwijzen, of hem jaarlijks daartoe een zeker getal scherpe patronen te laten verschieten. Ons gevoelen daaromtrent is, dat de officieren en onder-officieren van de infanterie, zoo veel mogelijk, bekwame schieters en leermeesters in de kunst van schieten behooren te wezen, en zich derhalve daarin gestadig behooren te oefenen, dat ook geen rekrut volleerd kan worden geacht, voor dat hij geleerd heeft zijn geweer behoorlijk met scherp te laden en af te schieten, maar dat het jaarlijks doen schieten naar de schijf, door alle de soldaten veelal nutteloos kruid en lood verspillen is; een aantal gaan met paspoort af, of moeten wegens onbekwaamheid voor de dienst, weggezonden worden, alvorens zij ooit in het geval zijn geweest, van een geweerschot op den vijand te lossen, en dat derhalve de soldaten slechts in het schieten naar de schijf behooren geoefend te worden, wanneer het zich

laat aanzien, dat zij eerlang te velde zullen moeten trekken; zij die daartoe aanleg hebben, leeren het spoedig; zij die daartoe geene geschiktheid hebben, leeren het nooit; voor het overige, in de vorige eeuw was het schieten naar het wit — thans zegt men naar de schijf — geheel buiten gebruik geraakt, en niettemin trekken wij in twijfel, of in het jaar 1792, toen wij, na 44 jaren vrede, weder in het geval kwamen van op vijanden te schieten, onze kogels hen niet zoowel getroffen hebben, als de hunnen het ons hebben gedaan. Als eene bijzonderheid merken wij hier nog aan, dat in vorige tijden, alleen de timmerlieden, thans genaamd *sappeurs*, in het schieten naar het wit, geoefend werden.

Ten slotte nog, vermeenen wij, dat het onderhavige voorschrift verordeningen zou kunnen bevatten, aangaande het ceremonieel, het houden van groote parades, het defileren, het salut met den degen en met het vaandel, wijders ook eenige bepalingen aangaande de schansgravers of *sappeurs*, alsmede eenige handgrepen met de trom en de kommando's en wenken van den tamboer-majoor. Wanneer de trommen niet geroerd worden, kan een tamboer-majoor kommanderen, zoo als voormaals ook plaats had. De *pantomime* is alleen noodig, wanneer de trommen geslagen worden. (1)

Alvorens in verdere bijzonderheden aangaande het ontwerp te treden, zal het niet ondienstig zijn, gewag te maken van de meest belangrijke veranderingen of nieuwigheden die hetzelfde bevat; deze zijn:

- 1°. Het vooroordeel tegen de *inversie* wordt te niet gedaan.
- 2°. De grondslag der rangschikking is op twee gelederen.
- 3°. De soldaten worden van de regter- naar de linkerzijde geplaatst, niet meer volgens hunne lengte, maar in die volgorde, waarin zij op de dienst- en monsterrollen zijn ingeschreven.
- 4°. Wanneer men in front of in kolonne marcheert, moeten de gelederen zooveel van elkander verwijderd wezen, dat de manschappen hunne voeten kunnen vooruit zetten zonder die van hunne voorlieden te raken, en wanneer men uit de flank

(1) Een tamboer-majoor, boven en behalve de korporaaltamboers of tamboers-leermeesters, is inderdaad een nutteloos wezen, maar hij is het pronkstuk van een korps; het zij zoo, maar welligt zou hij dan te beter aan die bestemming kunnen beantwoorden, indien hij herschaps werd in een *sappeur-majoor* en aan het hoofd der *sappeurs* marcheerde, met eenen blank gepolijsten koevoet op den schouder; hoe zwaar ook de *sappeurs* met wapenen en gereedschap zijn beladen, ontbreekt hun toch eenen koevoet, die in kampanje nuttig zou kunnen wezen, terwijl de rotting van den tamboer-majoor het niet wezen kan.

marcheert, moeten de rotten ook zoo veel van elkander verwijderd zijn.

Aanvankelijk zullen wij deze vier belangrijke onderwerpen ieder afzonderlijk behandelen.

I. *Het vooroordeel tegen de inversie wordt te niet gedaan.*

Dit vooroordeel is, wel is waar, reeds grootendeels verval- len. Bij eene afdeeling staat het bataillon nummer één altoos op den regter vleugel, onverschillig of de kommandant van het- zelve van eenen hooger en of lageren rang is dan die van de andere bataillons; de kompagnien staan volgens hare nom- mers nevens elkander, zonder aanzien van den rang der ka- piteins, enz., maar niettemin spruit de verbazende omslagtig- heid van het thans nog bestaande reglement daaruit voort, dat een aantal evolutiën, die hetzelfde voorschrijft, alleenlijk dienstig zijn en tot oogmerk hebben om het zoogenaamde eerste gelid, dat uit de langste manschappen bestaat, het voorste te doen blijven en om de afdeelingen van eene bri- gade, de bataillons van eene afdeeling en de pelotons van een bataillon, steeds hunne aanvankelijke rangschikking, van den regter naar den linker vleugel te doen behouden. Dat beide onnoodig zijn, en dat het zelfs met de gezonde rede kwalijk overeen te brengen is, dat alleenlijk tot bereiking van die oogmerken kunstige evolutiën worden voorgeschreven, kan geen betoog vereischen.

Zonderling is het nochtans, dat hetzelfde reglement, het- welk het *achterwaarts vuren*, of het schieten op den vij- and met het achterste gelid vooraan, tot een onderwerp van oefening vaststelt, daarentegen eene menigte zamengestelde evolutiën voorschrijft, die geen ander oogmerk hebben, dan voor te komen dan dat geval niet zal bestaan. Sedert lang hebben oordeelkundige schrijvers het vooroordeel tegen de inversie aangerand, en toch blijft het bestaan; de redenen daarvan is waarschijnlijk, dat de militaire exercitiën nog te veel voor geheel iets anders gehouden worden, dan voor oefeningen in hetgeen men in tegenwoordigheid van den vijand moet kunnen verrigten. Van het oogenblik af, dat vastge- steld mogt worden, het is hetzelfde of het bataillons-nummer zooveel of zooveel op den regter vleugel staat, — het is hetzelfde waar deze of gene kompagnie komt te staan, — het is het- zelfde, of het gelid, dat het voorste was, toen men onder de wapenen gekomen is, al of niet het voorste blijft: van dat oogenblik af, zouden alle kunstig zamengestelde evolutiën vervallen.

II. *De grondslag der rangschikking is op twee gelederen, behoudens de middelen, om die twee gelederen, elk oog- enblik te verdubbelen en om derhalve, naar gelang van om- standigheden of bedoelingen, zoowel op vier als op twee gelederen te staan.*

Het getal der gelederen is sedert een paar eeuwen langs hoe meer verminderd. Of deze vermindering heeft plaats ge- had, uit hoofde dat men van het denkbeeld terug gekomen is, dat de kracht van het schot door het aantal gelederen zou worden vermeerderd, hetwelk eene dwaling was, dan of zulks aan de werking van het geschut, of wel aan de lengtemaat van het schietgeweer, moet worden toegeschreven, zullen wij niet onderzoeken; dit onderwerp is in sommige militaire schriften der vorige eeuw, en onder anderen in het *Essai générale de tactique*, dat zich in de meeste officiers-boekerijen bij de korpsen van het leger bevindt, uitvoerig behandeld.

Volgens het reglement van 1688, stond het voetvolk op zes gelederen. Volgens eene order van *Zyne Hoogheid*, van den 10den Februarij 1748, bestond die rangschikking nog, doch om te vuren stelde men zich op drie gelederen, te welken einde het vierde gelid in het eerste, het vijfde gelid in het tweede en het zesde in het derde trad. Volgens het reglement van den 12den Mei 1749, stond men altoos op drie gelederen, gelijk ook volgens het reglement van den 4den Februarij 1771. In de veldtogten van 1793 en 1794, stonden wij, even als onze bondgenooten, de Oostenrijkers en Engelschen, op twee gelederen. Na de staatsomwenteling van 1793, moesten wij ons wederom op drie gelederen stellen.

III. *De soldaten worden van de regter naar de linker zyde geplaatst, in de volgorde waarin zy op de dienst- en monsterrollen zyn ingeschreven.*

Het nadeelig vooroordeel tegen de inversie kan niet ver- delgd worden, zoolang de regter vleugel voor eene plaats van eer wordt gehouden; overigens schijnt het regtmatig, dat, wel zoo veel mogelijk aan grootheid van hart en ziel, maar aan geen grootheid van ligchaam, een voorrang worde toe- gekend. Wat de wanstaltigheid op parades en bij plegtighe- den betreft, daaromtrent wordt door de eerste aanmerking op art. 79 van het ontwerp genoegzaam voorzien. (Deze be- staat daarin, dat eenige verschikking kan plaats hebben, om het wanstaltige voorkomen, dat bij voorbeeld een buitengewoon lang man tusschen zeer kleine, of omgekeerd, een bijzonder klein man tusschen twee lange mannen, komt te staan.)

De zoo even aangehaalde order van den 10den Februarij 1748, behelsde de volgende verordening omtrent de rang- schikking der manschappen:

« ART. 2. By het formeeren van het bataillon, hetzelfde
« dus te rangeeren, dat in het eerste gelid worden geplaatst,
« goede en de mooiste kaerels van het regiment, in het tweede
« gelid, op een na de kleinste soort, in het derde gelid op
« een na de grootste kaerels, in het vierde gelid die van
« groote overeenkomst met het eerste gelid, in het vijfde de
« kleinste en het zesde de aldergrootste van het regiment,
6. D. N°. 11. 2.

« opdat, als het bataillon met halve rijen voorwaards de geleeders verdubbeld, ieder gelit genoegzaam van een egale groote zal zijn, en in het laatste gelit de grootste van het regiment zijnde, gemakkelijk over het tweede gelit kunnen heen chargeren, enz.»

Door chargeren moet verstaan worden vuren, voorts verdient allezins opgemerkt te worden, dat in die order, welke nu 90 jaren geleden gegeven werd, de langste manschappen niet in het eerste gelid, maar, zoo als het gezond verstand voorschrijft, wanneer men drie geleeders te gelijk wil laten vuren, in het achterste gelid werden geplaatst.

IV. *De geleeders en rotten zijn steeds zoo veel van elkander verwijderd, dat de manschappen hunne voeten in den marsch kunnen vooruitzetten, zonder die van hunne voortieden te raken.*

Een voorschrift te geven dat niet uitvoerlijk is, kan alleen verschoonbaar wezen, wanneer daartoe volstrecte noodzakelijkheid bestaat.

De bestaande voorschriften aangaande den marsch uit de flank zijn onuitvoerlijk, doch het middel om dezelve te verbeteren is niet onbekend.

Het reglement verlangt dat een troep, die arm aan arm in front gestaan heeft, en eenvoudig regts- of links-om heeft gemaakt, uit de flank zal marcheren, zonder zich uit te breiden, en dat derhalve de afstand tusschen de rotten onveranderlijk zal blijven, zoo als hij was, nadat regts- of links-om was gemaakt. Dit is, althans op den langen weg, onmogelijk, omdat de voeten der achter elkander staande manschappen, minder van elkander verwijderd zijn dan een gewone pas, en het eene onmogelijkheid voor ieder mensch is, te gaan, zonder ruimte te hebben, en zijne voeten vooruit te zetten. Maar, zegt men, de manschappen moeten hunne voeten, bij iedere schrede, op dezelfde plaatsen nederzetten waar die van hunne voortieden zijn geweest; op eenen planken vloer, of op eenen gelijken en harden grond is dit mogelijk, maar op de aarde in het algemeen, zoo als zij uit de natuur bestaat, of door den landbouw is veranderd, kan dat niet geschieden. Op eenen gelijken en vasten grond, zullen, ja wel, een aantal menschen, die daarin geoefend zijn, dicht achter elkander met gewone gangpassen voortrukkende, bij iedere schrede met hunne onderlinge beenen de letter X vormen, maar in de eerste plaats, zullen die menschen de wanstaltigste vertooning maken die met mogelijkheid bedacht kan worden, getuige de Fransche *marche par le flanc, au pas ordinaire*, en ten andere, wat van meer belang is, hunne krachten zullen hen met geene waarschijnlijkheid toelaten, om meer dan eenige honderden passen op die gedwongen, stijve en geheel onnatuurlijke wijze te volbrengen.

De onmogelijkheid, om na eenvoudig regts- of links-om gemaakt te hebben, met gewone passen uit de flank te marcheren, was over 67 jaren in ons land reeds wel bekend, en daarom schreef het reglement van 1771 voor, dat de passen uit de flank slechts een voet groot zouden wezen en, om hetgeen op de grootte der passen verloren werd door de snelheid te vergoeden, honderd zoodanige passen in één minuut zouden worden gemaakt, maar het was getrippel, en derhalve een geheel ondoelmatige gang.

Het oordeelkundig Pruisisch *Exercir-Reglement* van 1812, hetwelk ons bekend is geworden na het schrijven van het navolgend ontwerp, erkent de onmogelijkheid, om, na eene enkele wending, zonder uitbreiding uit de flank te marcheren, doch geeft geene, of althans geene voldoende middelen aan de hand, om dat gebrek af te weren. De Engelschen hebben het *radicale* middel tegen dat gebrek behouden, zoo als het bij ons van 1795 tot 1805 ook bestond, doch alstoen buiten gebruik is gesteld, tot leedwezen van ervaren en onbevooroordeelde militairen; wij bedoelen den voortreffelijken marsch met verdubbelde rotten. (1) Door dien weder in te voeren, wordt in het bestaande gebrek voorzien, en elken troep, ja zelfs een talrijk korps, kan steeds uit de flank marcheren, zonder zich het minste uit te breiden, zonder meer plaats in lengte te beslaan, dan vereischt wordt, om zich arm aan arm in front te herstellen. (2) Wanneer de grondslag der rangschikking op twee geleeders wordt bepaald, geven de verdubbelde rotten slechts vier man in front, want de officieren en onder-officieren kunnen, als het noodig is, tusschen de rotten marcheren. Een weg die voor geen vier man bezijden elkander ruimte oplevert, moet zeer smal zijn. Men kan er echter zoodanige aantreffen, gelijk ook breede wegen die slechts gedeeltelijk voor voetgangers bruikbaar zijn, en wanneer alsdan in enkele rotten uit de flank moet worden gemarcheerd, moeten de rotten dubbelen afstand in den marsch nemen, en weder opsluiten alvorens front te maken; tegen dat gebrek, wanneer men in enkele rotten marcheert, is geen hulpmiddel bekend.

(1) Vermits het reglement van 1805 zoodanig ingerigt moest wezen, dat geen Hollandsch officier eenige evolutie kon kommanderen, die bij de Franschen onbekend was, moest de schrijver van hetzelfde, zijns ondanks, den marsch in verdubbelde rotten laten vervallen.

(2) Wij zagen onlangs met genoegen, dat de marsch in verdubbelde rotten weder bij het leger ingevoerd wordt, doch vernamen tevens met de grootste bevreemding, dat zulks door sommige officieren voor eene nieuwe uitvinding wordt gehouden.

De redenen waarom de gelederen, wanneer men in front of in kolonne marcheert, dicht op elkander gesloten moeten wezen, is bezwaarlijk te vinden, of zij moest al weder op de lengte van het schietgeweer gegrond zijn geweest, opdat een troep die gemarcheerd heeft, dadelijk nadat halt gemaakt is, op drie gelederen zou kunnen vuren; doch indien zulks de reden is geweest waarom de gelederen dicht op elkander moesten gesloten wezen, dan is zij vervallen, en het nevensgaande ontwerp stelt derhalve de gelederen zoo ver van elkander, dat de manschappen in de achterste gelederen plaats hebben, om ongehinderd te kunnen gaan, waartoe vereischt wordt dat zij hunne voeten kunnen vooruitzetten, zonder die van hunne voorlieden te raken.

Aanmerkingen en ophelderingen.

Art. 2 van het ontwerp. Houding. Tot eene regelmatige uitvoering der krijgswegingen (zegt de aanhef van art. 2) wordt eene, zooveel mogelijk eenvormige houding vereischt. Of dat wel inderdaad waar is, hoezeer de reglementen van alle Europeesche volken ten naastbij hetzelfde zeggen, willen wij niet staande houden, maar er moet eenige reden gegeven worden, waarom van den krijgsman gevorderd wordt, loodregt te staan. Het is wel mogelijk, dat de reglementen van krijgswegingen, welke binnen honderd jaren, en mogelijk nog in den loop van deze eeuw, zullen gemaakt worden, geene bepaalde houding van den soldaat meer zullen voorschrijven, maar voor alsnog zou een reglement van exercitiën, waarin van geene houding, *position*, *Stellung*, gewaagd zou worden, een vreemd verschijnsel wezen.

Het bestaande reglement treedt, met opzigt tot de houding, den marsch en andere bewegingen, in ontleedkundige bijzonderheden, die nogtans den toets der *myologie* of spierkunde, niet altijd kunnen wederstaan. Van alle zoodanige schoolvoerserij heeft men zich in het ontwerp zorgvuldig trachten te onthouden.

Art. 5. Rigting. Zich te rigten is eene van die bekwaamheden, welke alleenlijk door oefening en ondervinding en door geene nakoming van voorschriften verkregen kan worden; uit dien hoofde bevat het ontwerp daaromtrent ook geene bepalingen. Volgens de reglementen van de zeventiende eeuw, moesten de manschappen regts en links zien om zich te rigten; later werd tot voorschrift gegeven, dat men het eene oog van zijnen tweeden nevenman moest kunnen zien, en niet meer noch minder, om goed gerigt te wezen, hetwelk echter niet doorgaat.

Ten aanzien der algemeene rigting, of het doen aannemen van eene verlangde strekking aan een korps troepen, zijn, in den loop der laatste vijftig jaren aanmerkelijke verbeterin-

gen gemaakt, door het afbakenen of *jalonneren* der frontlijn. Oudtijds rigtte men zonder vooraf eene *basis* bepaald te hebben, en wanneer men, bij voorbeeld, vóór of achter eene rij boomen stond, en men wilde het front parallel aan dezelve gesteld hebben, werd het front zoolang golfsgewijze geslingerd, tot dat, door luidkeels toeroepen, bij voorb. *de linker vleugel terug, der linken Flügel zurück, waek the laeft wing, rentrez à gauche* (want er waren Nationale, Duitsche, Schotsche en Waalsche regimenten) en dan weder door tegengestelde bewegingen, vermeende aan het verlangen te hebben volaan.

De voorschriften aangaande het afbakenen van de frontlijn, hebben wij vermeend achteraan, in het laatste hoofddeel te moeten plaatsen, eensdeels omdat zij bij de beginselen niet voegden en het eene overbodige omslagtigheid is dezelve bij iedere evolutie te vermelden.

Art. 4. Wendingen. Volgens het ontwerp geschieden de wendingen op de beide hielen. Het bestaande reglement schrijft voor, dat men alleen op den linker hiel zal wenden. Het is nogtans veel ongemakkelijker, op éenen dan op twee hielen te wenden, en er bestaan geene redenen, waarom in dit opzigt, de voorkeur niet aan het gemakkelijkste gegeven zou worden.

Men kommandeert thans, *regts uit de flank, regts = om*; tweemaal regts te zeggen, is toch eenmaal te veel; indien men kommandeerde: *regts uit de flank = om*, zou er minder tegen te zeggen zijn, doch wij hebben gemeend, het zuiver Nederduitsch kommando: *Regts, wendt u = om* (of *Links, enz.*) in de plaats te moeten stellen.

Men kommandeert thans eenvoudig *front*, doch vermits het ontwerp voorstelt om geen onderscheid tusschen de gelederen te maken, zoo wordt de waarschuwing *regts om* of *links om*, voor het kommando *FRONT*, vereischt, om aan te duiden, naar welke zijde front gemaakt moet worden.

Art. 5. Omkeering. Oudtijds maakte men *links-om-keert* en *regts-om-keert*, maar terwijl men zich thans alleenlijk regts omkeert, is het kommando *regts-om-keert* onnoodig en *keert u = om*, is allezins voldoende.

De Duitschers zeggen zelfs niet meer *rechts-um-kehrt machen*, maar alleen *kehrt machen*.

Art. 6. Marcheren. De maarschalk van *Saxen*, in zijne *Réveries*, *Guibert* in zijn *Essai générale de tactique*, en anderen, hebben het verlies der Romeinsche en Grieksche voorschriften aangaande de tijdmaat en lengtemaat der schreden, bejammerd. Naar onze meening zijn die voorschriften niet verloren, maar zij hebben nooit bestaan, en kunnen daarom niet gevonden worden. Wel is waar, dat, volgens *Vegetius*, L. 1, Cap. 27, de Romeinsche oefenmarschen gewoonlijk van 20,000

en somtijds van 24,000 in vijf uren tijds waren, maar daar door kan verstaan worden, dat zij gewoonlijk in vijf uren tijds een afstand van 20,000 passen afgelegd hebben, en ook, dat zij in vijf uren tijds een getal van 20,000 passen gedaan hebben. Het eerste schijnt ons het waarschijnlijkste en dan is niets ten aanzien der tijdmaat en in beide gevallen niets aangaande de lengtemaat bepaald. Houdt men het daarvoor, dat hier het getal passen en niet de afstand in passen berekend, bedoeld wordt, dan moet men tevens gelooven, dat de Romeinen vijf uren lang gegaan hebben, zonder ooit halt te houden, hetwelk niet waarschijnlijk is, en daarenboven, indien *Vegetius* de tijdmaat der passen had willen opgeven, dan zou hij ongetwijfeld gezegd hebben welk getal, zoo niet in een minuut, althans in een uur en niet in vijf uren, gedaan werden. Het gaan is een aangeboren vermogen van ieder mensch, en het beste bewijs der nuttelosheid om den krijgsman op eene bijzondere wijze te leeren gaan, is, dat hij op het slagveld even als alle andere menschen gaat. Maar een reglement van krijgsoefeningen, waarin geene voorschriften zouden gegeven worden aangaande de wijze op welke een soldaat moet gaan, zal mogelijk wel binnen eene halve eeuw, maar voor het tegenwoordige nog geen bijval kunnen vinden.

Bepalingen omtrent de tijdmaat en de lengtemaat der passen, vindt men het eerst in ons reglement van 1771; in alle vroegere verordeningen zijn zij niet te vinden: in tegendeel zegt het reglement van 1688 zakelijk, dat bij de zwenkingen, de manschappen rasser moeten gaan, naar mate zij van de spil verwijderd zijn, hetwelk schijnt te bewijzen, dat men bij het doen van evolutien, aan geene lengtemaat noch tijdmaat der passen gehouden was.

Passen van twee voet, zoo als het bestaande reglement voorschrijft, het zij Rijnlandsche of Parijsche voeten (1) zijn te klein, en slechts 76 passen in één minuut te maken is te weinig. Die gebreken zijn echter, reeds twintig jaren geleden, bij eene order van den 19den Junij 1818, verbeterd (2), als zijnde daarbij de tijd- en lengtematen bepaald als volgt: de lengtemaat voor alle passen 0,68 el en de tijdmaat voor den gewonen pas 82, langengeweg-pas 90, gezwinden pas 106, pas

- (1) De Parijsche voet maakt 0,324839 el.
De Rijnlandsche voet 0,313946 —

Derhalve is de Parijsche voet iets meer dan een Nederlandsche duim langer dan de Rijnlandsche voet, of naauwkeurig: } 0,010893 el.

(2) Deze order staat niet in het *Recueil Militair*, en is, gedeeltelijk door een gevolg daarvan, ook niet in den *klapper* vermeld.

de charge 120 tot 125 in een minuut. Tegen de lengtemaat hebben wij geene bedenkingen, zoo als nader zal blijken, maar het in acht nemen van vier onderscheidene tijdmaten, schijnt ons te veel gevegd en in het geheel niet noodig te zijn. Eene enkele tijdmaat voor alle marschen, zonder onderscheid, komt ons in tegendeel voor, voldoende te wezen. Wel is waar dat het in een gevecht en in sommige andere gevallen, zoowel verwijderd van den vijand, als in zijne nabijheid, nuttig en zelfs noodig kan zijn, sneller dan naar gewoonte te gaan, maar in die omstandigheden gelooven wij, dat de snelheid aan de behoefte geevenredigd moet wezen, daar het in het eene geval voldoende kan zijn slechts een weinig spoediger te gaan, en in het andere zoo snel mogelijk te gaan, en zelfs te loopen.

Honderd in een minuut, is de gewone tijdmaat der schreden van het grootste gedeelte der mannen, wanneer zij zonder overhaasting en zonder vertraging gaan. Daadzaken zijn, over het geheel genomen, de beste bewijzen; men lette slechts op elken troep, die naar welgevallen marcheert, het zij gewapend, het zij ongewapend, tot het verrigten van karweijen, en men zal ontwaren, dat honderd passen in elken minuut, wel meer, maar nooit minder gedaan worden.

Het reglement van 1771 bepaalde vier marschen, te weten:

MARSCHEN.	LENGTEMAAT.	TIJDMAAT IN MINUT.
Parade-marsch.	2 Voet Rijnl.	60
Bataille-marsch.	1½ Voet —	75
Flanken-marsch.	1 Voet —	100
Gezwinde-marsch.	2 Voet —	140

En nogtans bestond er nog een vijfde marsch, die het reglement niet voorschreef, en niettemin dagelijks werd bebezigd, het was die van honderd passen in een minuut. Inzonderheid werd op die tijdmaat gemarcheerd, bij het terug brengen der vaandels na de exercitiën. Er werd toenmaals slechts eenen marsch op de trommen geslagen, waarop gemarcheerd kon worden, te weten: de aftrop of vaandelmarsch, en het was zoo aangenaam, los en ongedwongen daarop te marcheren, en honderd passen in een minuut te maken, dat men doorgaans zoo spoedig mogelijk, na het eindigen der exercitiën, het bataillon op de grenadier-kompagnie, die de vaandels terug bragt, en waarbij zich (zonderling genoeg) alle de tamboers voegden, liet volgen, ten einde de trommen ook te kunnen hooren.

Honderd passen in één minuut, kunnen echter niet gedaan worden met uitgestrekte beenen en naar den grond gebogene punten der voeten; men moet, om zoo vele schreden in een minuut te doen, noodzakelijk op de gewone wijze gaan. Wellicht vreest men, dat zulks de plegtstatigheid, waar die vereischt wordt, zal krenken, doch het hangt van den heerschenden smaak af, of eene troep, die met bevallige vlugheid gaat, al of niet eene betere vertooning maakt, dan een

troep die, langzaam met afgemetene bewegingen voortrukt. Geen meer statige krijgsgang kan waarschijnlijk bedacht worden, dan de oude Fransche parade- of pronkpas. Met een pas afstands tusschen de rotten, en vier passen afstands tusschen de gelederen, met de kolf van het geweer tegen de linker borst gedrukt, en de rechter vuist in de zijde, deed men vijf passen in vier tijdmaten, waartoe bij den derden pas de voeten bezijden elkander geplaatst en de vierde en vijfde pas snel in eene tijdmaat *gemarqueerd* werden, doende alzoo even zoo vele passen, als de tamboer slagen op de trom (1). Of men immer op die wijze ook bij ons heeft gemarcheerd is ons nergens gebleken, doch zulks is geenszins waarschijnlijk, omdat daartoe de oude Fransche marsch vereischt wordt, die gewis bij ons leger oudtijds niet geslagen werd.

Ingevolge van deze overwegingen, stelt ons ontwerp maar een marsch voor, waarvan de tijdmaat honderd in een minuut bedraagt, met de bepaling nogtans, dat bij eenen aanval en wanneer evolutiën met spoed verrigt moeten worden, de passen sneller kunnen worden gemaakt, maar dat bij oefeningen, de snelste marsch niet meer dan 150 passen in één minuut mag bedragen, en niet meer dan een paar honderd passen zoo snel gemarcheerd mag worden; want bevindt men zich op grooteren afstand van het doel dat men bereiken moet, dan is het te vroeg om de krachten in te spannen die eenen snellen marsch vereischen.

Wat de lengtemaat betreft, zou het wenschelijk zijn, de grootte der passen op 0,75 el te kunnen stellen, als zijnde zulks, op weinig na, het vijfde gedeelte van eene Rijnlandsche roede, en passen van vijf op de roede, zijn van onheugelijke tijden, bij ingenieurs en landmeters, en ook bij onze artillerie, nog in gebruik, voor het afmeten en bepalen van afstanden; maar die passen zijn te groot voor kleine mannen en zijn het derhalve ook inzonderheid voor de infanterie, die uit manschappen van onderscheidene lengte bestaat, welke allen even groote passen moeten maken, omdat zij hunne plaatsen in de gelederen moeten behouden, waarom dan ook de lengtemaat niet grooter gesteld kan worden dan zij bij de aangehaalde order van den 19den Junij 1818 is bepaald, doch om te beter de lengte van een zeker getal passen, bij het onderwijs van rekruten, te kunnen aanwijzen, het zij door paaltjes in den

grond, of door lijnen, waaraan stukken rood laken zijn gebonden, stelt ons ontwerp drie passen op twee ellen, of $66\frac{2}{3}$ duim iederen pas. Hetzelve maakt geen gewag van eenen reis-pas of *pas de route*; het schrijft in tegendeel voor, dat ten allen tijde, spoed vereischende omstandigheden uitgezonderd, passen van 3 op de 2 ellen, en 100 zoodanige passen in een minuut zullen worden gemaakt; zelfs op reistogten zegt het ontwerp, en dat wordt nu ook reeds gedaan, hoezeer het nergens voorgeschreven is. Hoe verward door elkander een korps troepen dat op reis is, ook mag marcheren, zij althans die zich aan het hoofd der kolonne bevinden, maken ten naastebij honderd passen in een minuut, inzonderheid wanneer een tamboer de tijdmaat van den pas op zijne trom slaat. Voormaals was het, zoo geen bevel (hetwelk toch waarschijnlijk is) althans een aloud constant gebruik, dat aan het hoofd van elken troep op marsch, ten minste een tamboer de trom moest roeren: een nuttige maatregel om de landlieden de nadering van krijgsvolk te verwittigen, terwijl de bewoners der steden, of ten minste van sommige steden, van die nadering door hunnen torenwachter verwittigd werden, die bij het zien van voetvolk, een vaandel, en bij de nadering van ruitery, eene met stroo gevulde broek, van den omgang des torens uitstak; de nuttigheid van dit laatste zullen wij niet trachten te betoogen, maar het doen slaan der trom, aan het hoofd van reizende krijgslieden, schijnt allezins nuttig te wezen.

Art. 8. Schuinsche Marsch. Het schuinsch marcheren, zoo als het bij het bestaande reglement wordt voorgeschreven, is dermate kunstig, dat het, zonder betoog, eenvoudig kan verklaard worden onmogelijk te wezen. (Volgens het ontwerp maakt men half regts- of half links-om.)

Art. 9. Zwenking. De zwenking (zegt het ontwerp) wordt onderscheiden in zwenking *op* de spil, en zwenking *om* de spil. Thans zegt men zwenken met eene *vaste* spil en met eene *beweegbare* spil, hetwelk eene vertaling is van *pivot fixe* en *pivot mouvant*. In het oorspronkelijke bestaat eene vergissing ten aanzien van hetgeen door *converser au pivot mouvant*, wordt verstaan, want *un pivot peut se mouvoir, mais seulement sans se déplacer; un objet qui se déplace en se mouvant, n'est pas un pivot*. Juist omgekeerd behoorde hetgeen men thans noemt zwenken met eene beweegbare spil, genoemd te worden met eene vaste spil, en hetgeen men noemt met eene vaste spil zwenken, moest heeten met eene beweegbare spil, want wanneer men op de plaats zwenkt, dan is de vleugelman werkelijk de spil, en hij is niet vast, *fixe*, hij beweegt zich, en daarentegen wanneer men in den marsch zwenkt, dan bevindt zich de denkbeeldige spil op zekeren afstand van den vleugel, en zij is onbewege-

(1) Veteranen die voor het jaar 1782 in barrière-steden garnizoen gehouden hebben, of kinderen van militairen, die zich met hunne ouders te dier tijd aldaar bevonden, zullen zich ongetwijfeld, zoo wel als wij de *Bourgeoisies* herinneren te Doornik, Namen, enz., op die wijze bij de omdragten te hebben zien marcheren.

baar vast, *fixe*, want iets dat slechts verondersteld wordt te bestaan, beweegt zich niet.

Volgens het reglement van 1688, zwonk een geheel regiment of bataillon in front, en moesten de manschappen, gelijk zoo even reeds aangemerkt is (bij het regts zwenken) *na dat se verre van de man ter rechter handt afstaan, stercker of rasser marcheeren*, waaruit volgt dat geene tijdmaat en ook geene gelijke pas gehouden werd, hetwelk wij ook voor de beste wijze houden om te zwenken, inzonderheid wanneer het front eenigzins uitgestrekt is; het doen zwenken *au pas cadencé* schijnt ons eene onnoodigheid en zelfs niet mooi te wezen. In plaats van een geheel regiment in front te laten zwenken, hetwelk gewis nooit zeer geregeld zal zijn toegegaan, heeft men de front-veranderingen ingevoerd, waarbij de pelotons zich een weinig zwenken, voorts regtuit marcheren tot aan de nieuwe frontlijn, hetwelk wel gemakkelijker is, maar onder het bereik van het vijandelijk vuur ook ligter aanleiding tot verwarring kan geven.

Behandeling van het geweer.

Degene die een reglement op de krijgswegingen en de behandeling van het geweer ontwerpt, mag zijne bijzondere denkbeelden met kracht van redeneringen staven, er zullen niettemin eene menigte onderwerpen blijven, die op de eene wijze even zoo goed zijn, als zij het op eene andere zullen wezen, zoodra slechts de bevoegde overheid gezegd heeft, *zoo zal het wezen*, en dit geldt gewis de handgrepen met het geweer inzonderheid.

Het eerste dat aan te merken valt, is, dat bij het ontwerp de beschrijving der handgrepen weggelaten is; redenen die ons daartoe bewogen hebben, zijn, dat die beschrijving niet alleen onuitstaanbaar vervelend is, maar, wat meer afdoet, dat zij, ondanks de meest mogelijke omslagtigheid, altoos voor een gedeelte onverstaanbaar blijft. Die onverstaanbaarheid heeft zoowel plaats in de jongste als in de oudste reglementen. Te vergeefs zou men trachten de behandeling van de piek en van het musquet, volgens de oude reglementen, na te bootsen en zich juist in die posturen te stellen, waarin de krijgslieden zich gesteld hebben toen die reglementen in werking waren, en hetgeen aan de beschrijving ontbrak, door overlevering en oefening bekend was. De tegenwoordige reglementen worden, zooveel de handgrepen betreft, door de militairen verstaan, omdat zij de handgrepen, door mondelinge onderrigting, gepaard met het voorbeeld, hebben leeren maken, en hunne onderwijzers gelijke onderrigting van hunne voorgangers hadden genoten. Naar de beschrijving alleen, is het voor elk een, ondanks de meest mogelijke scherpzinnigheid, hoogst bezwaarlijk handgrepen te leeren. Deze onmogelijkheid ontstaat gedeel-

telijk ook daaruit dat alle de beschrijvingen van handgrepen onvolledig zijn, en door kunsttermen worden aangeduid, waarvan de beteekenis geheel willekeurig is. Het taaiste geduld heeft er gewis nimmer toe kunnen komen, om alle de bijzonderheden te vermelden, die eene volledige beschrijving der handgrepen zou vorderen, die dan toch nog altoos gedeeltelijk onverstaanbaar zou wezen voor een iegelijk, die de beteekenis der kunstwoorden niet kent; want wat beteekent bij voorb. het slot uitwaarts, de duim langs de lade, de pink op de panveer; het een en ander kan op onderscheiden wijzen verstaan en uitgevoerd worden. Het bestaande reglement beschrijft de handgrepen en geeft er tevens afbeeldingen van. Een van beiden schijnt echter gemist te kunnen worden; is de beschrijving goed, dan zijn de platen overtollig, en zijn de platen naauwkeurig, dan is de beschrijving niet noodig. Wij hebben derhalve gemeend eene keus te moeten doen, en vermits de beschrijving niet altoos verstaanbaar kan wezen en bijkans met geene mogelijkheid volledig kan zijn, hebben wij gemeend de beschrijving te moeten weglaten en de platen te behouden.

Het geweer wordt gewoonlijk gedragen op den linker schouder, enz.

De manier op het geweer te dragen, zoo als alle de reglementen thans voorschrijven, namelijk loodregt langs den bijkans uitgestrekten linker arm, is buitengemeen moeilijk, waarom dan ook telkens, zoodra de welvoegelijkheid het maar eenigzins toelaat, gekommandeerd wordt: *In den arm het geweer*. Maar het dragen van het geweer in den arm, dat is op den gebogen linkerarm, waardoor de loop van het bloed wordt gestremd, kan almede niet lang uitgehouden worden. Met *de hand aan*, of de regter hand aan de kolf te houden, te marcheren, kan alleen geschieden op harde, gelijke wegen, vermits de over elkander, voor het ligchaam gekruiste armen, beletten te zien waar men zijne voeten nederzet, hetwelk nogtans een vereischte is op alle wegen, die niet volkomen vlak en hard zijn; voor het overige is ook al het gaan, met de beide armen over elkander, voor het ligchaam, moeilijk, en kan derhalve slechts korten tijd uitgehouden worden.

De gemakkelijkste wijze waarop het geweer kan gedragen worden, verdient gewis de voorkeur, voor zooveel niets daaraan hinderlijk is. Drie verschillende wijzen om een geweer gemakkelijk te dragen, bieden zich aan. De eerste is met den kordon (1), hangende aan den schouder, zoo als ieder

(1) Door *kordon* verstaan wij, hetgeen men thans noemt geweerriem, welke riem bij ons van onheugelijke tijden, de kordon is genoemd geweest. Zij, die deze benaming uit onze

jager zijn geweer draagt, wanneer hij zich ter jagt begeeft; maar om het geweer op die wijze gemakkelijk te kunnen dragen, moet men het achter op den rug kunnen plaatsen, en dat belet de ransel van den soldaat; oudtijds belette hij zulks niet, toen men denzelven, gelijk een jager zijne weltasch met een bandelier over één schouder droeg; thans wel, nu de ransel, steeds geheel gevuld, op de schouderbladen wordt gedragen, en zoo vierkant als het kastje van een Hongaarschen *Oglekarie* moet wezen.

De tweede wijze is het geweer schuins op den schouder te leggen, met de kolf naar achter omhoog, en de bajonet voorwaarts naar beneden. Deze wijze is de gemakkelijkste van allen, omdat het geweer volkomen in evenwigt op den schouder kan leggen, maar het gevaar dat de lading der geweren en de punten der bajonetten daarmede doet gepaard gaan, beletten niet alleen om deze wijze van het geweer te dragen, voor te schrijven, maar zelfs om dezelve te dulden. Oudtijds was het nogtans algemeen gebruikelijk, de geweren gemakshalve in dier voege te dragen. Elken troep die aftrok, na volbrachte dienst of oefeningen, droeg het geweer verkeerd op schouder, dat is te zeggen, zoo als hier boven gemeld is, werkelijk liggende op den schouder, de kolf omhoog, de tromp omlaag; alsdan ook sloegen de tamboers *trop af*, waarschijnlijk eene verkorting van *trop* of *troep* die aftrekt, en waarvan in latere tijden, bij verbastering, of welluidendheidshalve gemaakt is *afrop*. Met de musketten, die van geene bajonetten waren voorzien, en met eene lont werden aangestoken, welke, na elk schot, van boven de pan afgenomen en in de hand gedragen werd, ging die wijze van het geweer te dragen met weinig gevaar gepaard, maar zoodra de musketten door snaphanen waren vervangen, van eenen vuurslag en vuursteen voorzien, en de minste vonk die daaruit door aanraking van andere geweren of anderzins, kan geslagen worden, voldoende is om de lading te doen ontvlammen, wanneer de pan slechts cenigzins gebrekkig gesloten is, zoodra die verandering van het wapen had plaats gehad, moest het dragen van het geweer verkeerd op schouder, noodzakelijk afgeschaft worden; maar het gemak is den mensch zoo behagelijk, dat elk verbod tegen hetzelfde steeds vele overtreding zal vinden, en

militaire taal willen verbannen, vergeten of weten niet, dat de beugels waardoor de geweerriem gespannen wordt, toch nog den naam van kordonbeugels dragen. Zie *Rec. Mil.* 1832 *Deel II* bladz. 54. De geest van navolging heeft zich wel eens zoo verre gestrekt van *geweer-bretel*, in plaats van kordon, te zeggen, hetwelk echter, voor zoo veel ons bekend is, thans uit den smaak is geraakt.

om het verkeerd op schouder dragen van het geweer geene plaats meer te doen hebben, was het noodig eene zekere schande of vernedering daaraan te hechten, en *faire marcher une troupe la crosse en l'air* is bij de Franschen nog de grootste vernedering die men kan doen ondergaan. Verlofgangers of anderzins alleen reizende militairen, ziet men thans veelal het geweer in de hand, aan eene zijde, in evenwigt dragen; dit behoorde naar ons inzien, stellig verboden te worden, omdat het gevaarlijk is, een geladen geweer alzo te dragen, en de soldaat ook in het geval kan zijn, van met een geladen geweer alleen te reizen.

De derde wijze om een geweer gemakkelijk te dragen, is hetzelfde schuins op den schouder te leggen, met de tromp omhoog. Die wijze van het geweer te dragen, gaat met geen gevaar hoegenaamd gepaard, niets is er aan hinderlijk. Een aantal nog levende krijgslieden hebben langere marschen gedaan, dan immer na de kruistogten gedaan waren, en vraagt men hen, hoe droeg de soldaat zijn geweer op die lange togten? Het antwoord zal zijn: *schuins liggende op zynen schouder*. Dit antwoord is ons voldoende voorgekomen om die wijze van het geweer te dragen, bij het ontwerp voor te stellen; maar, zegt men, het staat wat slordig; om die reden ook, wordt bij § 2 van art. 10 gezegd, dat tot eerbewijs of waar zulks welstaanshalve kan gevorderd worden, het geweer loodregt langs den linker arm zal gehouden of gedragen worden, den arm los, natuurlijk latende afhangen.

De onder-officieren dragen het geweer op den regter arm enz. Dat noemt men thans hoog in den regter arm; maar waarom *hoog*, terwijl het *laag* wordt gedragen? Om de reden daarvan te vinden, moet men het verledene raadplegen. De *pieck omhoogh*, beteekende oudtijds niet, de piek opheffen, maar de punt naar boven te houden; de piek niet achterover te laten hangen, maar loodregt te houden. De pieken werden op den regter schouder gedragen, en *omhoogh* werden zij even zoo gedragen als de officieren voormaals hunne spontons in bataille droegen. (1) Daarvandaan heeft men, bij

(1) Bij den aanvang van den laatsten oorlog, in 1792 en 93, hebben de officieren hunne spontons bij de depôts gelaten, en zij zijn nimmer weder te voorschijn gekomen, zoo min als de geweren van de officieren der grenadiers-kompagniën. De sergeanten hebben hunne hellebardes tot in 1795 behouden; van toen af zijn zij slechts met eene sabel gewapend geweest en bij de franschwording zijn zij gewapend geworden met soldaten-geweren, zoo als zij het nog zijn, en dragen tevens eene soldaten-patroontasch op den rug, hetwelk wij voor verbetering vatbaar achten. Wij vinden het wel allezins doelmatig,

het bevel om het geweer in den regter arm te dragen, gemeend, het woord *hoog* te moeten voegen, om aan te duiden, dat het regt op en neder gehouden moest worden. Thans echter bestaan daartoe geene redenen meer, en *in den regter arm* is voldoende; het woord *hoog* wordt niet meer vereischt.

Zonderling schijnt het ook, dat het geweer in de linker hand te dragen, leunende alleenlijk *tegen* den schouder, wordt genaamd *op* schouder. Het verledene heldert deze tegenstrijdigheid weder op. De musketten, en vervolgens ook de snaphanen, werden aanvankelijk nimmer perpendiculair gedragen, maar steeds schuins liggende op den schouder; wel en te regt kommandeerde men toenmaals, *musket op schouder*, *snaphaan op schouder*. Naderhand heeft men fraaiheidshalve (want andere reden kan er niet voor gevonden worden) de geweren langs hoe meer loodregt doen dragen, en eindelijk geheel niet meer *op* den schouder laten rusten, terwijl men de linker hand, waarmede het geweer onder het slot werd vastgehouden, onder aan de kolf heeft doen plaatsen, nadat het fatsoen van de kolven daartoe was ingerigt. De manier van het geweer te dragen is alzoo veranderd, doch het kommando is hetzelfde gebleven, zoo wel bij de Duitschers als bij ons, en welligt ook bij andere natien, wier talen en reglementen van exercitiën ons niet bekend zijn. De Franschen alleen hebben het kommando veranderd, daar zij voormaals kommandeerden *fusil sur l'épaule* en om het geweer verkeerd op schouder te doen nemen, *fusil sur l'épaule la crosse en arrière*, maar sedert dat men ook in pronkorde, het geweer bij hen niet meer *op* den schouder legt, is het kommando *fusil sur l'épaule*, vervangen door het bekende, *portez (vos) ARMES*, waarbij het bezittelijke voornaamwoord *vos* niet uitgesproken wordt. Het doet er inderdaad weinig toe, wat of gekommandeerd wordt, wanneer men slechts weet, wat ieder kommando beteekent, maar wanneer men het ontwerp van een nieuw reglement van exercitiën vormt, bestaat er geene noodzakelijkheid om kommando's te bezigen, waaraan de spraak eene andere beteekenis dan de bedoelde kan hechten. Wanneer men bij voorbeeld den soldaat beveelt zijn geweer op schouder te nemen, moet dat toch beteekenen, dat hij het

dat de onder-officieren van een schietgeweer voorzien zijn (en wenschten zelfs dat de officieren het ook waren) maar het dienden kleinere en fraaijere geweren dan die der soldaten te zijn, en in plaats van eene patroentasch op den rug, zouden wij de voorkeur geven aan een taschje voor den buik, zoo als voor dezen onze grenadier-sergeanten droegen, hetgeen even zoo fraai stond als het nuttig was, en dus zoowel tot sieraad als tot nut verstrekke.

werkelijk op zijn schouder zal leggen, en wanneer men verlangt dat hij zijn geweer in en langs den arm zal houden, behoort het kommando zulks aan te duiden; op deze overwegingen zijn de kommando's gegrond, welke bij het ontwerp voorgesteld worden, zijnde: *Schoudert- 't GEWEER* en *Armt- 't GEWEER*.

Eerbewijs met het geweer.

Het presenteren van het geweer is thans een erbewijs en ook eene plegtigheid. Oudtijds was het dat niet, de verrigting beantwoordde aan de benaming. Een steek- of schietgeweer presenteren, is hetzelfde als vellen. *Présenter la pique à la cavalerie*, dat is in de fransche taal; de ruitery de piek bieden of vellen (Halma woordenboek) *Présenter le mousquet*, etc. *c'est se mettre en état, en posture de s'en servir* (*Dictionn. de l'Acad.*)

Toen het voetvolk nog met pieken gewapend was, kommandeerde men, in zeker geval, *presenteert de punt*, en daarna *veld de piek*, zoodat het presenteren eene voorbereiding tot vellen was. De musketten hadden geene punten, derhalve kommandeerde men, *presenteert het musket*, maar toen de musketten door de snaphanen met bajonetten vervangen werden, kommandeerde men, *presenteert de bajonet*; op dat kommando nam men dezelfde stelling aan, die aangenomen werd op het kommando, *bejeegent het musket* (of den snaphaan) *met de linkerhandt*, hetwelk eene voorbereiding was, tot het aanleggen om te vuren. Die stelling was het geweer vlak houden, de tromp een weinig lager dan de kolf, de regter voet achteruit, de linker knie gebogen: het was derhalve de stelling die ieder man aanneemt, die zich om te schieten voorbereidt, of zich in staat van verdediging stelt, dezelfde stelling die ieder jager aanneemt, wanneer hij een stuk wild in het oog heeft, en na den haan gespannen te hebben, het geschikte oogenblik afwacht om aan te leggen. Maar die stelling uit een ander oogpunt beschouwd, is nederig en eerbiedig, en ongetwijfeld ook is zij daarom tot groetenis of erbewijs aangenomen. Het presenteren of vellen der pieken was een erbewijs zonder gevaar, het presenteren der tromp van een musket waarop nimmer een brandende lont gelaten werd, ging ook met weinig gevaar vergezeld, maar met den snaphaan, waarop de vuursteen en vuurslag altoos gelaten werd, heeft men gewis uit voorzigtigheid eene minder eerbiedige groetenis moeten aannemen, en denzelven ook bij eerbewijzingen loodregt doen houden.

Een schildwacht moet bestendig acht geven op hetgeen aan zijne waakzaamheid is toevertrouwd, en derhalve, striktelijk genomen, geene pligtplegingen doen. Dat deden de schildwachten oudtijds ook niet; als iemand hunnen post naderde,

presenteerde zij de punt van de piek, om te beter tot het afweten van eenen aanval gereed te zijn, en stelde zich derhalve in staat van tegenweer. Maar sedert dat het *presenteren* een eerbewijs is geworden, is het oorspronkelijk doel uit het oog verloren, en hedendaagsch, wanneer men het woord presenteren in deszelfs oorspronkelijke beteekenis opvat, stellen de schildwachten zich in staat van tegenweer bij het naderen van militaire overheden, en derhalve juist voor die personen van welke zij het minste kwade voornemen te duchten hebben.

Het geweer by den voet nemen of afzetten.

Voorheen kommandeerde men bij ons: *het geweer by den voet*, en oudtijds: pieck, musquet of snaphaan aan den voet. In het jaar 1795, toen het doen van eenige handgrepen op het kommando, zonder vleugelmans-wenken, ingevoerd werd, kwam het kommando, *'t geweer = AF*, in gebruik, zoo als de Duitschers nog kommanderen. Bij het reglement van 1796, is het kommando, *'t geweer af*, vervangen door *zet af 't geweer*, hetwelk de voorkeur verdient, omdat de aanduiding van hetgene gedaan moet worden, vooraf gaat.

Het Fransche kommando: *reposez vous sur vos armes*, is thans geheel oneigenaardig, terwijl de Franschen, sedert een aantal jaren, het geweer bezijden den regter voet zetten, zoo als de Nederlanders van de oudste tijden af, hebben gedaan; maar voormaals deden de Franschen dat niet; zij stelden het geweer vlak voor het lijf, met de kolf voor de voeten op den grond, en hielden het met de beide handen, boven aan den tromp vast. Toen was het kommando naauwkeurig, want de soldaten rusteden op hun wapen, even als een boer op zijn wandelstok.

De bajonet opdoen en afnemen.

Wij zijn van meening geweest, dat het kortere den voorkeur verdient, en daarop is het ontwerp gegrond.

Het geweer laag dragen.

Dit is eene manier van het geweer te dragen, die voordezen niet bekend was, doch wijl zij nuttig kan zijn, heeft men gemeend dezelve bij het ontwerp te moeten behouden.

Het geweer vellen.

Voordezen hadden wij twee verschillende wijzen om het geweer te vellen, te weten: de eene stilstaande, de andere in den marsch. Stilstaande maakte men regtsom, en lag het geweer waterpas op den linker voorarm; in den marsch bleef men front behouden en hield het geweer waterpas, de regterhand tegen de heup; de linkerhand vóór dezelve. Deze positie was buitengemeen gedwongen en, zonder wending van het ligchaam, bijkans onmogelijk; uit dien hoofde is bij het ontwerp gezegd, dat bij het vellen van het geweer, half regtsom

zal worden gemaakt, zoo als het bestaande reglement ook voorschrijft.

Voormaals hadden wij eene voorbereiding tot het vellen van het geweer in den marsch, bestaande in hetzelfde *hoog* te houden; dit was een overblijfsel van het voormalige, eerst presenteren en dan vellen. De Pruisen nemen het geweer eerst aan de regterzijde (*zur Attake Gewehr rechts*) en dragen het, zoo als wij, *omlaag 't geweer*, doch houden het bijkans waterpas. Zoodanige voorbereiding kan echter van geen aanbelang geacht worden.

Van meer aangelegenheid is het volgende: Het ontwerp zegt, dat het voorste gelid alleen de geweren zal vellen en volgens het bestaande reglement, doen zulks alle de gelederen. «De manschappen van het tweede en derde gelid (zegt het bestaande reglement) moeten zorgen dat zij hunne voorlieden «niet met de bajonet raken.» Ja, maar zullen zij dat doen en kunnen doen? Het reglement mag stellig voorschrijven dat de gelederen op één voet afstands van elkander, gesloten moeten blijven; het is onmogelijk, en het geschiedt daarom ook niet; de gelederen openen zich meer, en de manschappen van het derde gelid kwetsen ligtelijk die van het eerste, of dooden dezelve, wanneer de geweren bij ongeluk afgaan; voor het overige zal, volgens het ontwerp, eene behoorlijke ruimte tusschen de gelederen gelaten worden, en zal men zich nimmer op drie, maar op vier of op twee gelederen stellen; op vier gelederen is het vellen van het achterste gelid zoo onmogelijk als nutteloos, en eindelijk, bij de Nederlanders heeft van alle tijden af, slechts het voorste gelid het geweer geveld, en 's LANDS WIJZE, 's LANDS EER.

Verdekken, nederleggen, verkeerd verdekken.

Het verkeerd verdekken en het nederleggen van het geweer, worden bij het ontwerp niet voorgeschreven. Het verdekken zal strekken om het geweer voor den regen te beschermen, en dat oogmerk wordt in de eerste plaats gebrekkig bereikt; het zou voorts eene groote onvoorzigtigheid zijn, van scherp geladen geweren verdekt te dragen. Om de geweren te verdekken, moet steeds de bajonet afgenomen worden en als men gevuurd heeft, kan men de bajonet niet in hare scheede doen, waar laat men die dan? Op den duur met verdekte geweren te gaan, is te bezwaarlijk; in geslotene rijen en gelederen met verdekte geweren te gaan, is niet mogelijk, zoodat die wijze van het geweer te dragen slechts voor enkele afzonderlijke manschappen kan te pas komen, en gaat dan nog met bezwaren gepaard.

Het nederleggen van het geweer was voormaals in zwang, maar is, niet zonder reden, langs hoe meer buiten gebruik geraakt. Voordezen behoorden het nederleggen der geweren

tot de gewone oefeningen; zoodra zij nedergelegd waren, werd gekommandeerd: *om stroo* (of stroo-om), in het fransch, *à la paille soldats*, welk kommando diende om regts-om-keert te maken en naar achteren, uit de geweren te marcheren; de troep verstrooide zich, en op trommelslag of bij het afschieten van een musket, voegde zich een ieder met ontblooten degen in de hand, ten spoedigste bij zijn geweer. Langs hoe meer is echter het nederleggen der geweren buiten gebruik geraakt. Het gevaar van het losbranden der geladene geweren, het gevaar van zich de enkels aan de bajonetten te kwetsen, het nadeel, dat natte gronden aan de geweren veroorzaken, of de stof en het zand, hetwelk de panveer verlamt en den haan onbruikbaar maakt, zijn gewis redenen, die daartoe hebben aanleiding gegeven. De fransche *faisceaux* (bundels) verdienen echter de voorkeur niet die hen boven het nederleggen der geweren wordt gegeven; wanneer een dier bundels instort, vallen doorgaans een aantal andere om, ligtelijk worden de geweren daardoor gekrenkt, het afgaan derzelve kan onheilen baren. Wanneer het sein gegeven wordt om weder *by het geweer* te komen, moeten de eigenaren der geweren waaruit iederen bundel bestaat, bij de hand wezen, of men moet de geweren der ontbrekende manschappen op den grond leggen.

De beste manier om in het open veld de geweren te bergen, wanneer men *van het geweer* gaat, is gewis de Oostenrijksche, die wij ook in de veldtogten van 1795 en 94, aangenomen, en hoezeer zoo algemeen niet meer, echter in latere veldtogten nog gebezigd hebben; deze manier bestaat daarin, dat ieder man, bezijden zijnen regtervoet, zijn geweer het onderste boven, met de bajonet in den grond plant. Het omvallen of omwaaijen der geweren is alsdan onmogelijk, het ontstaan van ongelukken door het afgaan van geweren, is onmogelijk, zich aan de bajonetten te kwetsen is onmogelijk de lading blijft volkomen droog, zelfs bij den zwaarsten stortregen; wordt het sein om weder *by het geweer* te komen, geslagen en geblazen, dan staat eene gansche brigade in een oogenblik weder in dezelfde order en dezelfde rigting geschaard, een ieder kan zijn geweer weder opvatten, zonder naar iets te wachten, en dadelijk bespeurt men, hoevele en welke manschappen ontbreken, want waar een geweer in den grond geplant blijft, ontbreekt een man. Dat de bogt van de bajonet daartoe niet sterk genoeg zou zijn, kan alleen in geval van stormwind waar wezen, maar in dat geval kan men ook geene *faisceaux* maken en men moet andere middelen bezigen, en daarenboven wordt dat gedeelte van de bajonet, indien wij wel onderrigt zijn, thans van staal en alzoo sterker gemaakt.

Het geweer verkeerd verdekt, onder den linker arm te dra-

gen, is geheel buiten gebruik geraakt en diende voormaals alleen bij begrafenissen, tot welk einde wij die wijze van het geweer te dragen weder wenschen ingevoerd te zien, als meer treurplechtig, dan het geweer verdekt te houden, zoo als onlangs ingevoerd is. Het geweer verkeerd verdekt, onder den linker arm, noemden de Franschen voormaals *armes trainantes*, (slepende), omdat het eene opvolging was van: *sleecht de pieck met de punt achterwaarts*, zoo als ook 44 jaren geleden, de officieren van de muskettiers-kompagnien, bij de regimenten infanterie, hunne spontons bij treurplegtigheden nog droegen, zonder echter de punt, die daartoe te zwak of te fraai was, op den grond te laten slepen.

(Het vervolg hierna.)

SOUVENIRS

DU SIÈGE D'ANVERS. (*)

En effet, ceci est assez facile à concevoir. En rase campagne, dans une escarmouche, dans un combat, dans une bataille, l'odeur de la poudre produit une sorte d'éniivrement. On est enveloppé d'une épaisse fumée qui empêche de reconnaître toute l'étendue des pertes que l'on fait; d'ailleurs, on ne reste pas toujours à la même place: on donne des ordres, on en reçoit, on exécute les mouvements prescrits, on avance, on recule, on fait une pointe, on bat en retraite, on appuie à droite ou à gauche, on soutient une charge de cavalerie, on fait des feux de pelotons, des feux de rangs; on enlève à la baïonnette un mamelon ou une batterie; enfin, on reste rarement dans l'inaction: on n'a ni le loisir, ni la possibilité de s'occuper de ceux qu'on laisse devant ou derrière soi. Ce n'est qu'après l'action que l'on connaît le nombre des morts et des blessés, mais alors le danger est passé, et les réflexions que cette vue peut inspirer au soldat son bien vite oubliées.

Mais dans la guerre de siège il en est autrement; le travailleur de tranchée doit rester douze heures au moins, et souvent davantage, au même poste sans pouvoir le quitter, sous quelque prétexte que se soit. Il dépose ses armes et tout cet attirail militaire auquel il est peut-être habituellement redevable d'une partie de son assurance, on les remplace par une pelle et une pioche dont il faut qu'il se serve pour creuser et élargir péniblement l'étroite sape qui doit le conduire jusque sous les murs de la place; on lui recommande presque toujours d'observer un rigoureux silence; il a donc tout le temps de s'abandonner à ses réflexions; enfin, et ce qui sans doute lui paraît le plus dur, il est exposé aux coups de l'ennemi sans pouvoir riposter, et le sang lui bout dans les veines d'impa-

(*) Overgenomen uit een der Fransche militaire tijdschriften.

tience et d'ennui. Aussi, lorsqu'un homme tombe frappé dans la tranchée, presque toujours on voit les travailleurs s'arrêter et le regarder en silence; la pioche déjà levée, retombe sans force et comme émoussée; il y a ordinairement un moment d'hésitation; mais il n'est pas de longue durée. Si l'homme a été frappé d'un coup mortel, son oraison funèbre est faite en peu de mots.

Pauvre diable! c'est dommage! c'était un brave soldat, un bon officier, un excellent camarade!.... C'était l'honneur du régiment. Mais au moins son compte a été bientôt fait; il n'a pas eu longtemps à souffrir! C'est encore du bonheur!....

Et l'on essuie furtivement une larme que l'on rougit presque de donner à la mémoire du brave dont on se trouve à jamais séparé.

Mais si la blessure n'est pas mortelle, si le malheureux respire encore, on s'approche de lui, on lui prodigue des soins; on examine sa blessure; ses camarades ne veulent pas confier à d'autres le soin de le porter à l'ambulance; c'est alors que l'impression devient grande et terrible, lorsqu'on voit ces os brisés en mille pièces, ces chairs pantelantes et couvertes d'un sang noir et caillé, ces traits contractés par la douleur, et le blessé qui présente à la scie de l'opérateur ce reste de membre déjà mutilé par le boulet! Oh, sans doute alors il faut avoir du courage pour retourner à son poste et pour y rester ferme, le sourire sur les lèvres et la tristesse dans le cœur.

.... Cependant les travaux étaient poussés avec autant d'activité que de prudence; la prise de la lunette Saint-Laurent avait donné un nouvel élan à nos troupes, qui regardaient ce premier succès comme un sûr garant de l'heureuse issue de notre entreprise. On s'occupait de terminer les descentes des fossés blindés et à ciel ouvert. Malgré le mauvais temps, malgré les pluies continuelles qui, en faisant ébouler les terres, nous retardaient considérablement, les batteries de brèche et les contre-batteries avaient été construites et armées entièrement sous la direction de l'habile général *Neigre*, qui présidait en personne à toutes les opérations importantes, et le 22, on commença à battre avec une effrayante activité ce beau rempart de briques, si rouge, si coquet et si propre, qui semblait naguère défier nos forces et notre courage; les charges avaient été augmentées pour donner aux boulets la plus grande force et la plus grande vitesse possibles. Aussi, leur effet fut prodigieux, et le 23 au matin, la brèche, large et belle, semblait déjà toute préparée pour donner passage à nos troupes; il n'eût fallu que quelques boulets de plus pour la rendre praticable en déterminant l'éboulement des terres supérieures.

Depuis quelques jours une seule pensée semblait préoccuper tous les esprits. L'ennemi attendrait-il l'assaut? Tel était le sujet de tous les entretiens, et tous se communiquaient à cet égard leurs craintes et leurs espérances. On désirait généralement l'assaut, parceque là du moins on pourrait avoir l'occasion de se distinguer d'une manière toute particulière; mais

dans le cas où il faudrait le donner, quel serait le chef chargé de le commander? quel serait le régiment jugé digne de se présenter le premier aux coups des ennemis? Voilà ce que nous ignorions tous.

D'un autre côté, on ne se dissimulait pas que le sang n'avait déjà que trop coulé pour une cause où l'honneur et l'intérêt de la patrie n'étaient point engagés. On savait aussi que le code militaire hollandais, moins rigoureux que le nôtre, permettait au gouverneur d'une place de capituler aussitôt que la brèche était praticable, et tout le monde convenait qu'en cette circonstance le général *Chassé* devait user de ce droit puisqu'il n'avait aucun secours à attendre. Enfin, dans la matinée du 25, toutes les incertitudes furent dissipées. Le feu, qui depuis vingt-quatre heures avait été plus vif que jamais, cessa tout à coup. Des parlementaires étaient arrivés au quartier-général où ils avaient signé une capitulation en vertu de laquelle la citadelle et la tête de Flandres devaient nous être remises; il était aussi convenu que la garnison resterait prisonnière jusqu'à la reddition des forts de Lillo et de Liefkenshoek; et que dès le lendemain nos troupes occuperaient la demi-lune et la porte de secours de la citadelle.

Aussitôt que le feu avait cessé, presque tous les habitants d'Anvers et des environs s'étaient répandus dans la campagne pour examiner nos travaux, dont l'entrée jusqu'alors avait été sévèrement interdite à tout ce qui n'était pas officier belge ou porteur d'une permission en règle délivrée au grand quartier-général. La curiosité, longtemps réprimée, saisissait avec avidité ce moment pour se satisfaire; mais il y avait aussi là des gens amenés par un plus puissant intérêt; c'étaient les propriétaires des maisons et des jardins qui se trouvaient placés sous le feu de la citadelle. Hélas! plusieurs de ces malheureux cherchaient en vain la modeste demeure où ils étaient nés, où ils espéraient mourir; ils ne trouvaient que des ruines, des pierres noircies, quelques débris de poutres à demi brûlées. Ceux-là faisaient de graves et sévères réflexions sur les bienfaits des révolutions.

Quant à nos soldats, leur premier mouvement avait été de se rapprocher de l'ennemi qu'ils combattaient encore quelques instants auparavant, et que le lendemain peut-être ils auraient impitoyablement égorgé si l'assaut eût été livré. Le soldat français est comme cela; changeant d'un moment à l'autre et toujours extrême en tout. Sapeurs du génie, canonniers, fantassins, tous faisaient des signes aux Hollandais, les appelaient, leur présentaient la main, on les aurait pris pour de vieux amis qui se retrouvaient après une longue absence. Quelques Hollandais sortirent de la demi-lune et s'avancèrent jusque sur le glacis; parmi eux se trouvait un officier décoré de la croix d'honneur à Wagram; nous leurs fîmes compliment de leur belle défense; ceux qui nous comprenaient parurent fiers de notre approbation; ils nous parlèrent de tout ce qu'ils avaient eu à souffrir, et pour nous en donner une idée, ils nous racontèrent que la veille deux de nos bombes étaient tombées dans la plus solide de leurs casemates au milieu des chirurgiens.

gins occupés à faire des amputations. Je remarquai là un blond et frais garçon portant déjà les galons de caporal, et dont la jeunesse m'étonna; je lui demandai comment il se trouvait à son âge déjà soumis au service militaire; il me répondit avec un noble orgueil: «Je suis volontaire pour ma patrie.» Plusieurs de nos soldats troquèrent leurs pipes et leurs épinglettes contre celles des Hollandais; c'était la plus grande preuve d'estime et d'amitié qu'ils pussent leur donner.

Le 24 décembre, à quatre heures du soir, une partie de l'armée se réunit sur les glacis de la citadelle; le génie en tête, avec son uniforme grave et sévère, puis l'artillerie avec ses panaches flottants, la compagnie infernale avec ses visages brûlés par la poudre; enfin, toute une division d'infanterie en grande tenue, tout cela aussi propre, aussi brillant qu'un régiment qui sort de la caserne du quai d'Orsay pour assister à une revue du Caroussel; c'était vraiment prestigieux. Le temps était calme et pur, un beau soleil d'hiver frappait sur les armes brillantes et en faisait jaillir des étincelles. Ajoutez à cela le groupe nombreux de l'état-major, ces uniformes brodés magnifiquement, ces aides-de-camp dont les plumes de coq se balançaient gracieusement dans l'air, ces fanfares qui retentissaient, ces chevaux qui piaffaient d'impatience, et vous pourrez vous figurer combien une semblable fête est belle pour les vainqueurs.

Nous attendions la garnison hollandaise qui devait défilé devant nous avant de déposer ses armes. A cinq heures, son mouvement commença; d'abord la musique militaire se fit entendre, puis nous vîmes les vaincus s'avancer en bon ordre. C'était d'abord le général *Favauge* avec les commandants de l'artillerie et du génie, et les officiers de l'état-major; après cela, les sapeurs, la musique, les tambours et la 10e *afdeeling* avec ses petits schakos, ses redingotes brunes et ses rangs bien alignés; puis ces retoutables compagnies de *flanqueurs*, dont l'adresse nous était trop connue, et l'artillerie, fière du rôle qu'elle avait joué, et qui lui avait mérité nos éloges; puis enfin, ces braves marins de la flotille, qui brûlerent leurs chaloupes plutôt que de les livrer. Les officiers baissaient leurs épées en passant devant le maréchal, qui leur rendait le salut militaire. Hélas! il leur fallut presque aussitôt déposer entre nos mains ces armes dont ils avaient fait un si noble usage; j'ai vu des officiers pleurer en se séparant de leur épée qu'on leur rendait pourtant presque aussitôt. Je comprenais ces larmes, et j'honorais leur douleur.

Lorsque cette opération du désarmement fut terminée, les Hollandais rentrèrent dans la citadelle dont nos troupes occupèrent les postes. Il fut alors assez curieux de voir, pendant cette nuit d'hiver, Hollandais et Français, tous réunis au même bivouac, se chauffer au même feu, s'étendre sur la même paille, partager les mêmes aliments. On eût dit des fidèles alliés dévoués à la même cause, unis par les mêmes intérêts; il y avait là toute une belle leçon de morale et de générosité.

Nous étions impatients de visiter en détail toutes les parties

de cette citadelle contre laquelle un feu si vif et si soutenu avait été dirigé pendant vingt jours entiers. La plume la mieux exercée, le pinceau le plus habile ne réussiraient pas à peindre le spectacle de désolation qu'elle offrit à nos regards quand le jour vint nous éclairer. On ne pouvait trouver le moindre espace qui ne fût sillonné par l'obus ou par le boulet; à chaque pas on rencontrait de larges et profonds entonnoirs qui attestaient la puissance de nos bombes; les magasins, les casernes, la salle de spectacle, tous les édifices étaient détruits; là où ils avaient existé on n'apercevait plus que quelques pierres noircies et des monceaux de cendres encore fumantes; les puits étaient comblés; le grand magasin à poudre était intact, mais une bombe monstre avait entamé son mur d'enceinte; les casernes étaient enfoncées, les pièces de canons étaient étouffées sous leurs blindages, des poutres de cinq à six pouces d'équarrissage étaient brisées comme de faibles roseaux; puis on rencontrait çà et là des pièces démontées, des affûts brisés; des éclats de bombes et d'obus roulaient sous les pieds; tout semblait pavé de fer. Oh! c'était une chose hideuse à voir avant qu'on eût mis un peu d'ordre dans tous ce désordre.

Quelques jours après on apprit le refus positif que faisait le roi de Hollande de consentir à la reddition des forts de Lillo et de Liefkenshoek. Ce refus décidait du sort de la garnison prisonnière: elle reçut l'ordre de se tenir prête à partir pour la France. Le général *Favauge* dut marcher avec la première colonne, le général *Chassé* accompagner la seconde; j'assistais au départ de celle-ci et je puis en parler d'une manière authentique.

A six heures du matin les Hollandais sortirent sans armes de la citadelle et vinrent se masser le long de la belle digue qui borde l'Escaut. Un bataillon français avait été chargé de les escorter, moins pour les empêcher de s'évader que pour les protéger contre les insultes de la populace.

A huit heures, la colonne se mit en marche. C'est alors que nous vîmes paraître le général *Chassé* appuyé sur le bras de deux officiers, et suivi de son état-major. Le vieux brave aurait bien voulu partager avec ses pauvres soldats toutes les fatigues de la route; mais soixante-dix années d'âge, 32 années de service, autant de campagnes et de blessures, c'est un lourd fardeau à supporter, et ses infirmités l'obligèrent à monter en voiture à deux cents pas de la citadelle. Son costume était simple; il portait une capote brune comme celle des soldats et des officiers hollandais, surmontée seulement d'une paire d'épaulettes d'officier-général, et sur sa poitrine brillait la décoration qu'il avait reçue la veille de son souverain, comme juste récompense de sa belle conduite. Sa taille est haute et droite encore; sa démarche est peu assurée, mais noble; les traits de son visage fatigué expriment bien cette dignité calme que l'on aime tant à retrouver dans un vieillard. Je ne parlerai pas de sa réputation militaire, elle est assez connue: il a combattu longtemps dans nos rangs avec une valeur qui ne démentait pas son origine toute française, et le général *Bayon-*

nette était renommé pour sa bravoure dans une armée où l'on ne comptait que des braves.

Lorsqu'il s'avança, le poste d'élite placé près de sa voiture porta les armes au commandement de son officier; le tambour battit et les honneurs furent rendus au vaincu comme à un général français commandant un corps d'armée. Le vieux brave se découvrit: ses traits éprouvèrent une émotion profonde, il se rappelait sans doute le temps où il conduisait à la victoire les sublimes grognards de l'empire. Tandis que l'on disposait sa voiture, il se tourna de notre côté; nous étions là dix ou douze officiers français avides de le voir et de l'entendre. « Messieurs, nous dit-il, j'ai retrouvé parmi vous d'anciens compagnons de mes premières campagnes; j'espérais ne pas être un jour obligé de les combattre; mais le hasard a d'étranges caprices; espérons qu'il nous replacera encore dans les mêmes rangs: ce qui me console dans mon infortune, c'est de n'avoir été vaincu que par des Français, et d'avoir au moins mérité leurs éloges. » Puis il se retourna vers sa vieille citadelle, et jeta sur elle un regard indéfinissable de regret et pitié; de regret, car il pouvait à peine la reconnaître, faite comme elle était: de pitié, car cette citadelle, c'était sa maîtresse à lui, sa maîtresse chérie, et la voir occupée par d'autres que par nous, c'était, disait-il, par trop amer. Alors, faisant un effort sur lui-même, il s'arracha à ce douloureux spectacle, et il monta dans sa voiture après avoir embrassé le général français qui l'avait accompagné jusque-là. Cent pas plus loin, un détachement de quatre cents hommes se trouvait réuni pour je ne sais quelle corvée; lorsqu'ils virent approcher la voiture, tous portèrent spontanément la main à leur bonnet de police, se découvrirent et attendirent dans l'attitude du respect que le général prisonnier les eût dépassés. J'aimais à voir ces hommes simples et sans éducation deviner ainsi les égards que l'on doit au courage malheureux.

Après le général Chassé, le personnage qui me frappa le plus fut le capitaine *Koopman*. Avec ses épaules carrées, son visage franc et ouvert, il semblait le type de ces anciens marins hollandais qui ont fait si longtemps respecter sur toutes les mers leur pavillon national. *De Ruyter* devait avoir cet air d'audace, d'insouciance et de mâle fierté. Le capitaine *Koopman* était retenu depuis deux jours au quartier-général; lorsque ses marins le virent paraître au milieu d'eux, ce ne fut qu'un seul cri: Vive *Koopman*! Vive le brave capitaine *Koopman*! L'homme qui a su inspirer un tel amour à ses subordonnés, et qui dans le malheur en reçoit de si touchants témoignages, n'est certainement pas un homme ordinaire.

Aussitôt après le départ des Hollandais, la citadelle fut remise aux mains des Belges, et deux jours après l'armée française partit à son tour pour venir recevoir dans sa patrie des récompenses toujours honorables et glorieuses quand elles sont le prix de bons et loyaux services, et non pas de la bassesse et de la courtisanerie.

Le gouvernement français a fait frapper deux médailles pour consacrer le souvenir de la prise d'Anvers. La première re-

présente d'un côté la tête de *Louis-Philippe 1er*, roi des Français, vue de trois quarts. Au revers, une Pallas tenant une glaive tourné vers la citadelle embrasée et dont les remparts s'écroulent. Légende: Reddition de la citadelle d'Anvers. Exergue: 25 décembre 1852.

La seconde représente la tête de *Louis-Philippe*, vue de profil, et ceinte d'une couronne de chêne. Au revers, un Victoire posant un pied sur un globe. Légende: Gloire à la valeur et au génie de l'armée française. Exergue: Reddition de la citadelle d'Anvers par les Hollandais, 1852.

L'idée de ces deux médailles est assez médiocre, et l'exécution de la première est décidément mauvaise.

De son côté, le roi de Hollande a fait frapper une médaille en l'honneur des défenseurs de la citadelle. Elle est simple, de bon goût et bien exécutée. Elle représente d'un côté le plan exact de la citadelle et de ses ouvrages avancés tels qu'ils étaient au moment du siège. Au revers elle porte l'inscription suivante au milieu d'une couronne de lauriers:

ARX
ANTUERPIENSIS
CONTRA
INJUSTISSIMAM
AGRESSIONEM
VIRTUTE BATAVA
DUCE CHASSÉ
FORT. DEFENSA.
M. DECEMBRI
MDCCCXXXII.

L. C. F.
officier au 7e de ligne.

BIJDRAGEN

TOT DE
NECROLOGISCHE SCHETSEN
VAN DEN
MILITAIRES SPECTATOR.

Aan den hoofd-redacteur van den M. S.

De onderscheidene loffelijke meldingen, gevoegd bij de levensschets van wijlen den achtingswaardigen kolonel *de Boer*, geplaatst in N°. 10 van uw tijdschrift, hebben mij genoopt, u de volgende bijzonderheid mede te deelen, met verzoek dezelve te plaatsen:

« Bij het aanvaarden der regering door *Lodewyk Buonaparte*, verlangde de koning eene stamlijst van al de officieren van het Hollandsche leger, waarin eene scrutin, zoo kort mogelijk, de hoedanigheid van elken officier aanwees; — wijlen de kolonel *de Boer* was de eenige die daarin voorkwam met de volgende beknopte oordeelvelling van zijn' persoon: »

« TRÈS INTRÉPIDE. »

Aan den hoofd-redacteur van den M. S.

Daar ik mij verbeelde de gedragingen van de twee overledene generaal-majors *Sprenger* en *Stoecker*, van nabij te hebben gade geslagen, zoo vind ik mij verplicht, het gezegde van een' uwer geabbonneerden, op grond van hetgeen dat hier volgt, te moeten tegenspreken.

De 5de divisie infanterie, waarbij was gevoegd de brigade lichte kavallerie, begaf zich den 7den Augustus 1851 op marsch; te Lummen aangekomen zijnde, scheidde het grootste gedeelte van de kavallerie zich van de divisie af, om te Kermpt en Stevoort te kantonneren. De 1ste brigade, onder de bevelen van den toenmaligen kolonel *Stoecker*, kreeg middelerwijl bevel om naar Berenbroek te marcheren, en daar het niet raadzaam gevonden wierd, om de kavallerie geheel op zich zelve te laten, zoo werden 3 bataillons infanterie naar Kermpt gezonden, om de kavallerie te dekken. De 2de brigade begaf zich naar Herk.

Zoodra er nu kavallerie in de nabijheid van Kermpt gekomen was, werd dezelve in een zeer doorsneden terrein hevig aangevallen. De kolonel *Stoecker* het gevecht hoorende, snelde aan het hoofd van twee bataillons der 15de afdeeling en een bataillon Vriesche schutterij (onder bevel van den luitenant-kolonel *Kirchner*, een oud braaf, overigens een weinig al te humeurig soldaat) naar de plaats, en raakte weldra met den vijand slaags. Dit gevecht duurde tot het vallen der duisternis, als wanneer de Belgische troepen tot onder Kermpt teruggedreven werden. De drie bataillons verloren daarbij 12 officieren en 500 man aan dooden en gekwetsten. De kolonel *Stoecker* had bevel ontvangen om het defensieve te houden, en geenszins om offensief te ageren.

Wat nu een uwer geabbonneerden zegt, dat het aan den braven afgestorven generaal-majoor *Stoecker* te danken is geweest, het welgelukken van den tiendaagschen veldtocht en het nemen van Hasselt, kan niet worden aangenomen, dewijl deze lof aan niemand anders is toe te zwaaijen dan aan onzen zeer geliefden Veldmaarschalk. Aan Hoogstdezelfs schrandere beleid en moedige gedragingen, aan dat voorbeeld, dat Hij en Zijne Koninklijke broeder aan ons allen gaf, om steeds daár te zijn, waar de grootste gevaren dreigden, moet men het welgelukken van dezen veldtocht toeschrijven.

De overledene generaal-majoor *Stoecker* was een zeer braaf en moedig officier, die veel koelbloedigheid aan den dag legde; iets dat met zijn flegmatisch karakter in overeenstemming was; bij deze goede eigenschappen, was hij niet vrij te pleiten van eigenliefde, 't welk welligt de oorzaak was, dat hij niet altijd met zijne kameraden harmonieerde.

2den Mei.

Een uwer geabbonneerden.

KRIJGSKUNDIG LETTERNIEUWS.

Op de aan ons gedane vraag, of het, door den heer *C. A. Thieme*, in het afgeloopene jaar, aangekondigde *Algemeen*

Woordenboek voor den Militairen stand, voortgang zal hebben, kunnen wij thans eenige inlichtingen geven. De uitgever had ons in der tijd geen *berigt van intekening en proeve van bewerking* van het bedoelde *Woordenboek* doen toekomen, om welke redenen wij ons ook geenszins verplicht achten, daarvan gewag te maken; thans echter, nu er navragen gedaan zijn, hebben wij eenige berigten ingewonnen omtrent de bedoelde onderneming.

Dit *Woordenboek* zal zamengesteld worden uit eene vrije vertaling en omwerking van het Hoogduitsche werk: *Militair Conversations-Lexicon*, *bearbeitet von mehreren Deutschen Officiere* en uit oorspronkelijk bewerkte aanvullingen. De algemeene redactie was vroeger opgedragen aan den schrijver van het *Handboek voor den Ingenieur*, *J. D. Pasteur*, die bereids een aanmerkelijk gedeelte had bewerkt; na het overlijden van dezen werkzamen schrijver, werd de redactie opgegeven aan den luitenant ter zee, eerste klasse, *J. C. Pilaar*, een officier die in onze letterkundige en wetenschappelijke kringen zeer loffelijk bekend staat, en dezen arbeid, met samenwerking van kundige officieren, artsen en regtsgeleerden, volijverig voortzet. In het bedoelde berigt van intekening wordt gezegd, dat het oogmerk is, om de Nederduitsche uitgave te doen aanvangen, zoodra het laatste stuk van het oorspronkelijk werk het licht zal hebben gezien. Dat laatste stuk heeft zich bereids eenen geruimen tijd doen wachten, zoodat ook de redactie en uitgevers van de Nederduitsche bewerking, tot nog toe niet hebben kunnen voldoen aan het verlangen van hunne intekenaars. Dit verwijlen beschouwen wij echter als zeer voordeelig, dewijl de kundige bearbeiders daardoor in staat zijn gesteld, om van de beoordeelingen en teregtwijzingen, welke op het oorspronkelijke werk gevallen zijn, het noodige gebruik te maken. Die, welke achtereenvolgens in de *Allgemeine Militär-Zeitung* zijn opgenomen, zijn voornamelijk te behartigen, daar deze tevens den weg aanwijzen om de leemten in de eerste deelen van het oorspronkelijke aan te vullen en de gebreken te verbeteren. De Hoogduitsche redactie heeft de wenken van hare verlichte beoordeelaars zeer ter harte genomen, zoodat de later uitgekome deelen daarvan duidelijke sporen dragen en met veel meer zorg zijn bearbeid.

De onderneming welke de heer *Pilaar* en zijne medewerkers thans voortzetten, is van grooten omvang, doch het nut dat zij zullen stichten, bij het wel slagen hunner voornemens, zal daaraan geëvenredigd zijn; intusschen zal eene ruime deelneming, medewerking en aanmoediging, dezen belangrijken arbeid moeten ondersteunen. De tijd heeft ons ontbroken, om de proeve van bearbeiding, bij het berigt gevoegd, aandachtig te lezen; bij eene vlugtige inzage, hebben wij echter meenen te bespeuren, dat de redactie hier en daar het oordeel van den lezer tusschen het bepaalde en onbepaalde laat doobere; dit is wel is waar, het geval met de meeste woordenboeken, en was vooral merkbaar bij de eerste deelen van het oorspronkelijke, doch kan nu bij de Nederduitsche bewerking vermeden worden. Om onze meening te verduidelijken, verwijzen wij de redactie op het woord *korrel*, bladz. 20; ook vermeenen wij de redactie den raad te mogen geven, om vooral geene aanwijzende bronnen te sparen, en zich voor dit gedeelte niet al te streng te houden, aan die welke het oorspronkelijke werk opgeeft. Voor het overige wenschen wij deze belangrijke en nuttige onderneming het beste succes.

V. R.

B I J L A G E X I,

Behoorende bij den Militairen Spectator, 6de Deel, n°. 11.

(Maand Mei, 1838.)

LAATSTE BENOEMINGEN, OVERPLAATSINGEN EN VERANDERINGEN BIJ HET LEGER.

BENOEMD:

Bij de mil. geneesk. dienst in de Oost-Indiën: tot offic. van gez. der 3de kl.: de burgerl. geneesk. H. M. Brandes, C. J. Mueller, de Dr. in de genees- en heelk. H. G. Runge, en de chirurgijn der 3de kl. bij de Marine J. C. Smit. Bij het reg. huss. n°. 6, tot tijdelijk adj.-paarden-arts: de burgerl. vee-arts F. Hasenbalg. Bij de garn. en hospit.-dienst te 's Hage: tot tijdelijk offic. van gez. van de 3de kl., de milicien D. Morée, van het 1ste bat. jagers, gedetacheerd bij de ziekenzaal te 's Hage. Bij het reg. ligte drag. n°. 5: tot adj.-paarden-arts in het vaste kader: de tijdelijke adj.-paarden-arts M. Emmink, van het reg. Tot magazijn-meester der art. van de 2de kl. met rang van 1sten luit., te Groningen, de magazijn-meester der art. van de 3de kl., met rang van 2den luit., G. van de Pol, te Bath. Tot magazijnmeesters der art. van de 3de kl., met rang van 2den luit., te Vere: de adj.-onder-offic. J. Visker, van het 3de bat. art. nat. mil.; te Bath: de adj.-onder-offic. J. Bergansius, van het 3de bat. art. nat. mil. Bij de 2de afd. inf.: tot afd.-adj.: de kap. P. R. van der Beek, van het korps. Bij de 1ste afd. mobiele Gron. schutt.: tot komm. van het 1ste bat., de kap. Cantzelaar, adj. bij die afd.

VERPLAATSINGEN.

Bij het 1ste bat. jagers: de offic. van gez. van de 3de kl. J. J. Woltersom, van de 2de afd. inf. Bij een der ambulances van het leger te velde: de offic. van gez. van de 3de kl. J. van Vvijck, van het 1ste bat. jagers. Bij het garnizoen te 's Hertogenbosch: de tijdelijke apoth. van de 3de kl. P. J. Floren, van het garn. te Vlissingen. Bij de 10de afd. inf.: tot komm. van het flank-bat.: de maj. de Haze Bomme, komm. van het 2de batt. der afd. Bij het reg. lans. n°. 10, bij het depôt: de 1ste luit. van Lijnden, van de veld-eskadrons. Bij het reg. ligte drag. n°. 4, bij het depôt: de 1ste luit. van

Swieten, van de veld-eskadrons. Bij de 7de afd. inf.: de 2de luit. Noorman, à la suite van het algem. dep. der landm. n°. 33. Bij het leger in de Oost-Indiën: de 2de luits. C. de Agé, van de 2de afd. en W. E. Kroesen, van de 9de afd. inf.

EERVOEL ONTSLAGEN.

De maj. J. du Puy, van de 2de afd. inf., uit de betrekking van komm. van het 2de bat. der 2de afd. mob. Noord-Holl. schutt.; de maj. J. H. A. L. Stael van Holstein, van de 17de afd. inf., uit de betrekking van komm. van het 1ste bat. der 2de afd. mob. Geld. schutt.; de kap. Cantzelaar, afd.-adj. van de 1ste afd. mob. Gron. schutt., uit de betrekking van adj. bij den komm. van de 2de brig. der res.-div.; de 2de luit. van der Hoop, van de 1ste afd. mob. Gron. schutt., uit de betrekking van ordonnans-offic. bij den staf van de 2de brig. der res.-div.; de kap. à la suite P. A. Baron Sirtema van Grovestins, van den staf van Z. K. H. den Veldmaarschalk; de 2de luit. honorair G. A. Sawijer, van het reg. lans.

UIT DE DIENST ONTSAGEN.

Den offic. van gez. van de 3de kl., P. Andriano, bestemd voor de dienst in de Oost-Indië.

GEPENSIONEERD.

De gen.-maj. J. Baron van Voorst tot Voorst, H. Holtzschue en J. J. Simons; de kol. J. A. Kellner en A. Petter; de maj. J. F. Latour en P. Wijnands; de maj. titulair C. D. Vaillant; de kap. P. Boon, H. G. Duurkoop en H. Kars; de 1ste luit. J. Bischoff; alle het tractement van non-activiteit genietende. De kap. K. L. A. Brandt, van het 4de batt. der 8ste afd. inf.

OVERLEDEN.

De gen.-maj. G. T. Wauthier, het $\frac{2}{3}$ activiteits-tractement genietende; de maj. W. A. Colthoff, van de afd. kur. n°. 9; de 1ste luit. Neirinckx, van de 7de afd. inf.; de maj. Hubner, van den staf der art., het $\frac{2}{3}$ activiteits-tractement genietende; de gen. der inf. jonkh. J. W. Janssens, kanselier der M. W. O.

B U L L E T I N

Beleidsmaatregelen bij den Militairen Spectator, 4de Deel, n. 41.

(Maandlyk, 1858.)

De Minister van Oorlog heeft de volgende maatregelen genomen, om de discipline in de Militaire Spectator te verbeteren, en de aandacht der Militairen op de Spectator te vestigen.

De Minister van Oorlog heeft de volgende maatregelen genomen, om de discipline in de Militaire Spectator te verbeteren, en de aandacht der Militairen op de Spectator te vestigen.

De Minister van Oorlog heeft de volgende maatregelen genomen, om de discipline in de Militaire Spectator te verbeteren, en de aandacht der Militairen op de Spectator te vestigen.

De Minister van Oorlog heeft de volgende maatregelen genomen, om de discipline in de Militaire Spectator te verbeteren, en de aandacht der Militairen op de Spectator te vestigen.

De Minister van Oorlog heeft de volgende maatregelen genomen, om de discipline in de Militaire Spectator te verbeteren, en de aandacht der Militairen op de Spectator te vestigen.

De Minister van Oorlog heeft de volgende maatregelen genomen, om de discipline in de Militaire Spectator te verbeteren, en de aandacht der Militairen op de Spectator te vestigen.

De Minister van Oorlog heeft de volgende maatregelen genomen, om de discipline in de Militaire Spectator te verbeteren, en de aandacht der Militairen op de Spectator te vestigen.